

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Gunilla Hedenquist

ARKITEKTRÄTT

– om upphovsrätt och mönsterskydd inom arkitektbranschen

Examensarbete
30 högskolepoäng

Handledare
Per Jonas Nordell

Ämnesområde
Immaterialrätt

Termin
Höstterminen 2009

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
2 ARKITEKTUR SOM SKYDDSOBJEKT	6
2.1 Inledning	6
2.1.1 Ritningar	7
2.1.2 CAD	8
2.1.3 Skisser	8
2.1.4 Modeller	9
2.1.5 Fotografier	9
2.1.6 Kartor	10
2.1.7 Text	10
2.1.8 Byggnaden	10
3 UPPHOVSRÄTT	12
3.1 Inledning	12
3.2 Skyddsförutsättningar	12
3.2.1 Litterärt eller konstnärligt verk	12
3.2.2 Tillräcklig originalitet	14
3.3 Den ekonomiska rätten	17
3.3.1 Exemplarframställningsrätt	17
3.3.2 Rätt att göra verket tillgängligt för allmänheten	17
3.3.3 Inskränkningar	18
3.4 Den ideella rätten	20
3.4.1 Paternitetsrätt	20
3.4.2 Respekträtt	22
3.4.3 Ändring av byggnad	22
3.5 Skyddssubjektet	24
3.5.1 Upphovsmannen	24
3.5.2 Flera upphovsmän	24
3.6 Skyddstid	26
4 ÖVERLÅTELSE	27
4.1 Inledning	27

4.2	Anställningsförhållandet	28
4.2.1	Rättens övergång	28
4.2.2	Övergångens omfattning	30
4.3	Överlåtelse i samband med uppdrag	32
4.3.1	Direkta uppdrag	33
4.3.2	Tävlingar	34
4.3.3	Parallella uppdrag	35
4.3.4	Offentlig upphandling	36
5	INTRÅNG	37
5.1	Inledning	37
5.1.1	Inspiration eller plagiat?	37
5.1.2	Otillåtet utnyttjande	38
5.2	Intrångsstrategier	39
5.2.1	Att undvika intrång	39
5.2.2	Att undvika att själv begå intrång	40
6	MÖNSTERSKYDD	42
6.1	Inledning	42
6.2	Skyddsförutsättningar	43
6.2.1	Design	43
6.2.2	Nyhet	43
6.2.3	Särprägel	43
6.2.4	Inte uteslutande funktionellt betingat	44
6.3	Skyddets uppkomst	45
6.3.1	Nationell mönsterregistrering	45
6.3.2	Registrerad gemenskapsformgivning	45
6.3.3	Oregistrerad gemenskapsformgivning	46
6.3.4	Ensamrätt	46
6.4	Skyddssubjektet	46
6.5	Anställningsförhållandet	47
6.5.1	Övergångens omfattning	48
6.6	Upplåtelse och designavtal	48
6.7	Intrång i mönsterskyddet	49
7	SLUTORD	50
	BILAGA A	51
	BILAGA B	53

BILAGA C	54
BILAGA D	56
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	61
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	65

Summary

Issues of ownership and access rights, designation of name, plagiarism and deviations from original drawings, is part of everyday life in the architect industry. Intellectual property is an important instrument in the architect's toolbox and well managed, it may strengthen and concretize the value of the architect's performances.

So what protection does the intellectual property system offers the architect's work? Which achievements can be protected and who will be the proprietor of these rights? How can the architect avoid infringing the rights of others and where is the line between inspiration and plagiarism? These are examples of questions that are answered in this thesis.

The focus of the composition is on copyright, because this is the most common form of protection for architectural works. Sketches, CAD drawings, models and images can all be protected under copyright law. Even the building itself may be subject to copyright. The broad application area, along with the informal character and the long time of protection, are the main advantages of protecting architectural works under the copyright system.

Copyright offers protection against imitations. However, there is nothing that prevents others from creating an identical work, independently of the original. Copyright provides no priority right, and this may cause difficulties of evidence, not least in an infringement process. The informal character of the protection may also cause uncertainty and makes the right less suitable as a commercial tool. Therefore, the possibilities for, and benefits of, a complementary design protection are examined in the concluding parts of this thesis.

Design protection offers the proprietor an exclusive right, which means that no one else may use the design without the consent of the right holder. This implicates a more distinct framework for the protection and exposes the architect's intangible assets. However, not all of the architect's work can obtain design protection. The regulatory framework offers protection for *products*, which are defined as industrial or handicraft items. Drawings and sketches are examples of works that fall outside the product concept. In practice, mainly smaller buildings and parts of larger buildings have obtained design protection. For those products, a double protection may strengthen the intellectual integrity and accentuate the value of the architect's achievements.

Sammanfattning

Frågor om ägande- och nyttjanderätt, namngivelse, plagiat och avvikelser från originalritningar tillhör vardagen inom arkitektbranschen.

Immaterialrätten utgör ett betydelsefullt redskap i arkitektens verktygslåda och rätt hanterad kan den stärka och konkretisera värdet av arkitektens arbetsprestationer.

Vilket skydd erbjuder då immaterialrätten arkitektens verk? Vilka prestationer kan skyddas och vem tillkommer rättigheterna? Hur undviker man att göra intrång i andras rättigheter och var går gränsen mellan inspiration och plagiat? Detta är exempel på frågor som besvaras i denna uppsats.

Tyngdpunkten i framställningen ligger på upphovsrätt, eftersom detta är den överlägset vanligaste skyddsformen för arkitektoniska verk. Såväl skisser som CAD-ritningar, modeller och bilder kan skyddas. Även det slutgiltiga resultatet, dvs. byggnadsverket, kan omfattas av upphovsrätt. Det breda tillämpningsområdet tillsammans med den informella karaktären och den långa skyddstiden, utgör de största fördelarna med det upphovsrättsliga systemet.

Upphovsrätten ger innehavaren ett skydd mot efterbildningar men däremot är det inget som hindrar att någon annan än rättighetsinnehavaren skapar ett identiskt verk, oberoende av det ursprungliga verket. Avsaknaden av prioritetsrätt kan leda till bevissvårigheter, inte minst i en intrångsprocess. Skyddets informella karaktär kan också orsaka en viss osäkerhet och gör att rättigheten lämpar sig mindre bra som ett kommersiellt redskap. I uppsatsens avslutande del undersöks därför möjligheterna till, och fördelarna med, ett kompletterande mönsterrättsligt skydd.

Mönsterskyddet erbjuder innehavaren en kommersiell ensamrätt, vilket innebär att ingen annan får utnyttja mönstret utan rättighetsinnehavarens samtycke. Detta medför tydligare ramar för arkitekturens skyddsområde och klarlägger arkitektföretagets immateriella tillgångar. För att arkitektens alster ska kunna skyddas av mönsterrätt krävs dock att de innefattas av regelverkets skyddsobjekt. Mönsterskyddslagen skyddar *produkter* och med detta avses industriella eller hantverksmässigt framställda föremål.

Ritningar och skisser är exempel på alster som faller utanför produktbegreppet. I praxis har framförallt mindre byggnader och delar av större byggnader erhållit mönsterskydd. För dessa produkter kan ett dubbelt skydd bidra till att stärka den immateriella integriteten och understryka värdet av arkitektens prestationer.

Förkortningar

ABK	Allmänna bestämmelser för konsultuppdrag inom arkitekt- och ingenjörsverksamhet
AD	Arbetsdomstolen
Bet.	Betänkande
HD	Högsta domstolen
JT	Juridisk Tidskrift
LAU	Lag (1949:345) om rätten till arbetstagares uppfinningar
LOU	Lag (2007:1091) om offentlig upphandling
ML	Mönsterskyddslag (1970:485)
NIR	Nordiskt Immateriellt Rättsskydd
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
OHIM	Office for Harmonization in the Internal Market (Trade Marks and Designs)
PBL	Plan- och bygglag (1987:10)
Prop.	Proposition
PRV	Patent- och registreringsverket
SAR	Sveriges Arkitekters Riksorganisation
SOU	Statens Offentliga Utredningar
TR	Tingsrätt
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
URL	Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk

1 Inledning

Arkitekturen är en av våra allra äldsta konstformer och sedan antiken har arkitekturen betraktats som sammanförande av övriga konstarter, av geometri, konstruktion och praktiskt byggande och av kännedom om människors behov, seder och bruk.¹ Arkitektur betyder byggnadskonst² och den romerske arkitekten Vitruvius beskrev arkitekturens kärna som balansen mellan skönhet (Venustas), hållbarhet (Firmitas) och funktion (Utilitas).³

Arkitekturen räknades länge till de sköna konsterna, men har med tiden kommit att få en mer nyttopräglad status.⁴ Skönheten har till viss del fått ge vika för funktionen, men skönhetsidealen har också förändrats. Från att tidigare ha kännetecknats av främst dekorativa inslag, såsom ornament, friser och kolonnader, har byggnadskonsten idag ett betydligt stramare formspråk. Detta har till viss del försvårat gränsdragningen mellan det rättsligt skyddade och det oskyddade.⁵

Arkitekturen präglas till stor del av den tid i vilken den uppkommit. Tidstypisk arkitektur visar på samtidens värderingar och estetiska preferenser. Det är oundvikligt, och kanske till och med önskvärt, att arkitekter låter sig inspireras av varandra. En arkitekt ska däremot inte behöva uppleva att dennes investeringar i tid, pengar och kreativitet går förlorande när någon annan utnyttjar dennes resultat.

Mitt syfte med denna uppsats är därför att utreda vilket immaterialrättsligt skydd som erbjuds arkitekternas arbetsprestationer. Tyngdpunkten kommer att ligga på upphovsrätt, eftersom detta är den överlägset vanligaste skyddsformen för arkitektoniska verk. Emellertid erbjuder även andra regelverk bestämmelser som kan fungera utvidgande på prestationernas skyddsområde. Jag kommer därför att beskriva möjligheterna till, och fördelarna med, ett kompletterande mönsterrättsligt skydd. Min förhoppning är att denna sammanställning ska klargöra rättsläget för arkitekternas immaterialrättsliga position.

Jag kommer att använda mig av traditionell juridisk metod och disponera texten på följande sätt. Inledningsvis behandlar jag arkitekturen som skyddsobjekt genom att kortfattat presentera de olika verkstyperna. I följande kapitel presenterar jag det upphovsrättsliga skyddet och beskriver på vilket sätt detta aktualiseras inom arkitektbranschen. Vidare kommer jag att behandla överlåtelser inom anställningsförhållandet och i uppdragssituationen och peka på de specifika förhållanden som gäller för arkitekternas upphovsrätt. Intrångssituationen kommer också att behandlas. Slutligen kommer jag att presentera mönsterrättens skyddsmöjligheter samt ge några avslutande kommentarer och tankar kring arkitekturens skyddsformer.

---

¹ *Nationalencyklopedin*, band 1, s. 547.

² Enligt *Svenska Akademiens ordbok över svenska språket*.

³ *Nationalencyklopedin*, band 19, s. 548 f.

⁴ Nordell, *Rätten till det visuella*, s. 146 f. och SOU 1956:25 s. 76 f.

⁵ Nordell, *Rätten till det visuella*, s. 147 och SOU 1956:25 s. 77.

För att förbättra åskådligheten i mitt arbete, har jag tagit in rikligt med exempel, främst i form av rättsfall och registreringar. Syftet är att illustrera hur de teoretiska bestämmelserna kan tillämpas i konkreta fall. Eftersom rättsläget är i stort sett detsamma inom nordnorden hänvisar jag även till praxis från våra nordiska grannländer.

2 Arkitektur som skyddsobjekt

2.1 Inledning

Resultatet av arkitekternas skapande kan ta sig många olika uttryck och arkitektföretagets immateriella tillgångar utgör en stor del av dess upparbetade värde. CAD-dokument, skisser, modeller, bilder och kartor är några exempel, men även den färdiga byggnaden är ett resultat av arkitektens arbete.

Inom immaterialrätten görs en viktig distinktion mellan det abstrakta uttrycket och det materiella exemplaret. För den fortsatta framställningen är det därför nödvändigt att reda ut vissa terminologiska uttryck kring arkitektens skapandeformer.

Upphovsrätt regleras i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk. Med *byggnadsverk* avses det abstrakta uttrycket av arkitektens prestationer. Detta kan gestaltas i såväl ritningar som i en färdig byggnad. Termen återfinns i 12 och 55 §§ URL som reglerar framställning för privat bruk och inlösen av egendom. I 1 § 6 p. URL används begreppet *alster av byggnadskonst* för att beskriva upphovsrättens föremål och innehåll. Betydelsen är dock densamma som för byggnadsverk och omfattar således både två- och tredimensionella uttryck.⁶

Med *byggnad* avses istället det materiella uttrycket av verket, den visuella konstruktionen.⁷ I URL återfinns termen i två bestämmelser, nämligen 19 och 24 §§ som behandlar spridning av exemplar samt återgivning av byggnader. Dessa bestämmelsen avser endast den färdiga byggnaden och inte dess ritningar eller andra manifestationer.⁸

Det upphovsrättsligt skyddade *verket* utgörs varken av den ritning som arkitekten framställt eller av den färdiga byggnaden.⁹ Byggnader och ritningar är istället att se som *exemplar* av verk. Två exemplar av samma verk kan alltså ta sig olika uttryck och vara såväl två- som tredimensionella. Verket är immateriellt och kan återges på en mängd olika sätt.

Upphovsrättslagen ger emellertid inget skydd för *idéer*. Det är först när idén gestaltats eller kommit till uttryck i dokumenterad form som skyddet uppstår. Skyddet för skisser, ritningar, modeller etc. gäller dock oavsett om byggnaden är uppförd eller ej.¹⁰

Även *landskapsarkitektur* hänförs till viss del till byggnadskonsten och kan skyddas upphovsrättsligt. Historiskt har trädgårdsarkitekturen haft en nära koppling till byggnadsverket och många gånger integrerats med detsamma. Inslag av terrasser och paviljonger var vanliga och tillsammans med trädgården skapade dessa en arkitektonisk enhet.

---

⁶ Bergström, *Upphovsrätt till byggnadsverk*, s. 17.

⁷ Nordell, *Rätten till det visuella*, s. 216.

⁸ Bergström, *Upphovsrätt till byggnadsverk*, s. 17 f.

⁹ Ahlberg, *Din upphovsrätt och andras*, s. 96.

¹⁰ *Regler och avtal*, Arkitektur & Form.

Trädgårdsanläggningar ses därför, precis som byggnader, som ett arkitektoniskt uttrycksmedel och som en typ av byggnadskonst.¹¹

Gränsen för vad som kan skyddas av upphovsrätt kan dock vara svår att dra när naturen själv inverkar. Endast det som är skapat av människans hand kan erhålla upphovsrätt.¹² Naturens egna former kan således inte erhålla skydd, endast arkitektens sätt att forma landskapsbilden.¹³ Inom doktrinen har exempelvis växtformationer i form av bonsaiträd inte ansetts uppfylla skyddsförutsättningarna.¹⁴

De mer tekniska insatserna i ett trädgårdsprojekt kan inte heller skyddas genom upphovsrätt. *Trädgårdsanläggning* betraktas som ett arkitektoniskt uttrycksmedel och inte som en art av byggnadskonst. Rådgivning om vilka växtslag som bör användas i ett visst fall, med hänsyn till jordmån och klimat, anses inte ha konstnärlig karaktär och kan därför inte heller skyddas.¹⁵ *Planteringsplaner* av mer konstnärlig prägel torde däremot kunna erhålla skydd.

För såväl landskapsarkitekter som husarkitekter och inredningsarkitekter består de skyddsbara föremålen i vissa handlingar som framställs i arbetet. Nedan presenteras de olika skyddsobjekten och deras juridiska innebörd.

2.1.1 Ritningar

Ritningar av skilda slag kan skyddas av upphovsrätt och kan hänföras till såväl de litterära som de konstnärliga verken.¹⁶ *Alster av byggnadskonst* räknas enligt 1 § 6 p. URL till de konstnärliga verken, medan verk av mer beskrivande art, såsom ingenjörssritningar och andra tekniska ritningar, räknas till de litterära verken enligt 1 § 2 st. En ritning som räknas till de litterära verken får inte kopieras utan tillstånd. Att en teknisk ritning är upphovsrättsligt skyddat innebär dock inte att skyddet även omfattar de produkter som kan framställas med hjälp av ritningen.¹⁷ Skyddet för tekniska ritningar avser endast ritningen som en beskrivning, inte ett skydd för den uppförda byggnaden. Om en ritning uppfyller kraven för alster av byggnadskonst är det emellertid även förbjudet att uppföra en byggnad med hjälp av ritningarna.¹⁸ Ritningar till en byggnad som inte i sig är skyddad av upphovsrätt kan erhålla skydd endast som litterärt verk enligt 1 § 2 st. URL.¹⁹

Frågan om upphovsrätt till ritningar har behandlats i praxis och två rättsfall (NJA 1998 s. 563 och NJA 2004 s. 149) kommer att behandlas i kap. 3.2.2 beträffande den upphovsrättsliga verkshöjdsbedömningen.

---

¹¹ SOU 1956:25, s. 78.

¹² Enligt Levin kan ett krav på att verket ska vara skapat av en människa intolkas i originalitetskravet samt i upphovsrättslagens förutsättningar och terminologi, se Levin, *Lärobok i immaterialrätt*, s. 79.

¹³ Nordell, *Rätten till det visuella*, s. 148 och SOU 1956:25, s. 78.

¹⁴ Olsson, *Copyright*, s. 69.

¹⁵ SOU 1956:25, s. 78.

¹⁶ Danowsky m.fl., *CAD i byggandet*, s. 56.

¹⁷ Levin, *Lärobok i immaterialrätt*, s. 184.

¹⁸ Bergström, *Upphovsrätt till byggnadsverk*, s. 66 f., Björkland, *Arkitekters upphovsrätt*, s. 7 och SOU 1956:25, s. 81 f.

¹⁹ Levin, *Lärobok i immaterialrätt*, s. 88.

2.1.2 CAD

Computer Aided Design är idag ett av arkitektens allra mest använda redskap. CAD är ett datorsystem som används för dimensionering, projektering och konstruktion.²⁰

Utgångspunkten för skapande med digital teknik är att det inte finns någon principiell skillnad mellan att framställa något med traditionell teknik och att ta hjälp av en dator.²¹ CAD-systemet kan ses som ett ritredskap och likställs på så sätt med papper och penna. Resultatet kan därmed skyddas av upphovsrätt under samma förutsättningar som för andra ritningar.

Den som skapat själva programmet kan ha upphovsrätt till detta, men har ingen rätt till arkitektens CAD-ritningar. Upphovsrätt till ritningar som framställs med hjälp av CAD tillkommer arkitekten,²² eller mer generellt – den som bidragit med de skyddsvärda insatserna.

Mer tveksam blir visserligen situationen om programmet självt tillför kreativa element till ritningarna.²³ Ett upphovsrättsligt samägande kan uppkomma om både arkitekt och programmerare anses ha bidragit till det slutgiltiga resultatet på ett skapande sätt.²⁴ Generellt torde det inte bli tal om någon gemensam upphovsrätt i fråga om CAD-ritningar, eftersom det utslutande är arkitekten som står för det kreativa bidraget. Datorsystemet förser endast arkitekten med en uppsättning konstnärliga instrument.

Ett upphovsrättsligt problem kan dock uppstå när arkitekten använder CAD-programmets symbolbibliotek, dvs. sådana formelement som kan kombineras och sammanfogas till helheter i en ritning. Symbolbiblioteken kan både innehålla skyddade element och vara skyddade som helhet. De kan även anses åtnjuta katalogskydd eller vara skyddade som databas. För att arkitekten ska få utnyttja symbolerna krävs i sådana fall tillstånd från upphovsmannen, dvs. den som skapat biblioteket.²⁵ Praktiskt är detta vanligen löst så att alla som lovligt använder sig av biblioteket fritt får använda dess symboler.²⁶ Olovlig användning av programvara torde därmed innebära intrång, inte bara i upphovsrätten till själva programmet, utan även till dess symbolbibliotek.

2.1.3 Skisser

Fortfarande är det vanligt att arkitekter använder papper och penna i sitt arbete. Även om man senare väljer att lägga in ritningarna i CAD, väljer många att skissa för hand under projektets tidiga skede. Skisser och teckningar räknas i allmänhet till upphovsrättens konstnärliga verk. Det upphovsrättsliga skyddet täcker även tidiga, *ofärdiga skisser* och det finns

---

²⁰ Danowsky m.fl., *CAD i byggandet*, s. 17.

²¹ Nordell, *Rätten till det visuella*, s. 128.

²² Björkland, *Arkitekters upphovsrätt*, s. 24.

²³ Beträffande datorn som kreativt tillskott hänvisas till Nordell, *Rätten till det visuella*, s. 128 f.

²⁴ Beträffande datorn som ”upphovsman” hänvisas till Nordell, *Rätten till det visuella*, s. 129 ff.

²⁵ Danowsky m.fl., *CAD i byggandet*, Norstedts Förlag, 1989, s. 72 f.

²⁶ Nordell, *Rätten till det visuella*, s. 149.

inget krav på att ritningar ska ha nått någon slutgiltig nivå, så länge de uppfyller de övriga skyddsförutsättningarna.²⁷

2.1.4 Modeller

Modeller av byggnader eller bostadsområden kan skyddas som konstnärliga verk och liknas då med en skulptur. Modeller som räknas till alster av byggnadskonst får inte användas som förebild för uppförande av en byggnad.²⁸ En modell av mer beskrivande art räknas istället till de litterära verken enligt 1 § 2 st. URL och skyddas enbart mot efterbildningar.

2.1.5 Fotografier

Bilder av olika slag används rikligt i arkitektens arbete. Fotografier och fotokollage är vanligt förekommande vid exempelvis framställningen av presentationsmaterial. Bilder används ofta för att skapa en viss atmosfär kring ett projekt och inspirationsbilder kan vara av skilda slag. Ofta infogas fotografier på personer för att ge miljön liv.

Fotografier skyddas enligt upphovsrättslagen, där de räknas till de konstnärliga verken. Det finns inga kvalitetskrav för att erhålla skydd, utan även amatörbilder skyddas. Lagen skiljer dock mellan *fotografiska verk* i 1 § 1 st. 5 p. URL och *fotografiska bilder* i 49 a § URL. Skillnaden består framförallt i att fotografiska bilder har en kortare skyddstid. De skyddas i 50 år från bildens framställande. Fotografiska verk behandlas däremot på samma sätt som de övriga konstnärliga verken. Var gränsen går är svårt att säga, eftersom det saknas praxis på området. Generellt är dock kravet på konstnärlighet högre för de fotografiska verken. Fotobildsskydd gäller alla typer av fotografier, dvs. även amatörbilder.²⁹

Arkitektföretag har ofta en rik databas med *referensbilder* som företaget själv äger upphovsrätt till. Dessa fotografier kan företaget naturligtvis använda fritt. Fotografier som någon utomstående är upphovsman till får dock inte användas utan tillstånd. Bilder på Internet har ibland upphovsmannens uttryckliga godkännande för fri användning, s.k. *open source*, men i annat fall innebär utnyttjandet intrång i upphovsrätten. Det finns exempel där otillåten användning har resulterat i skadestånd och Svenska Fotografers Förbund har utarbetat prisrekommendationer för användandet av fotografier.³⁰

Ett fotografi av ett byggnadsverk är att betrakta som ett exemplar av byggnadsverket.³¹ Beträffande rätten att avbilda en byggnad hänvisas till kap. 3.4.3.3.

---

²⁷ Levin, *Lärobok i immaterialrätt*, s. 68 f.

²⁸ Danowsky m.fl., *CAD i byggandet*, Norstedts Förlag, 1989, s. 56.

²⁹ Levin, *Lärobok i immaterialrätt*, s. 101 f.

³⁰ *Vad kostar en bild? Prisguide och avtalsmallar 2007*.

³¹ Bergström, *Upphovsrätt till byggnadsverk*, s. 67.

2.1.6 Kartor

Kartor räknas vanligtvis till upphovsrättens litterära verk i enlighet med 1 § 2 st. URL.³² Man kan dock tänka sig att en karta som innehåller mer kreativa moment kan räknas till de konstnärliga verken.³³ Skyddet för en karta omfattar inte de fakta som ligger bakom framställningen, utan enbart urvalet av fakta, sättet att kombinera dem osv.³⁴ I ett fall från HD diskuterades huruvida en illustrerad landskapskarta var skyddad av upphovsrätt.

Fallet gällde ett påstått intrång i upphovsrätten till en landskapskarta med gotlandsmotiv. En del orter på kartan var illustrerade med mindre teckningar som föreställde byggnader och andra detaljer. Mannen som skapat kartan hade erbjudit ICA i Visby att köpa plastkassar med motivet. ICA hade emellertid tackat nej till erbjudandet och senare framsällt egna kassar med ett liknande motiv. TR uttalade att idén med illustrerade landskapskartor inte var ovanlig. De kartografiska momenten, dvs. angivande av orters och gränsers belägenhet, var inte upphovsrättsligt skyddade utan endast det urval och den kombination av dessa som gjorts för den föreliggande produkten. TR konstaterade även att den upphovsrättsliga skyddssektorn för dessa slag av kartbilder måste bli snäv.³⁵

Det förekommer att arkitekten framställer egna kartor över ett projekterat område, men vanligare är att man använder sig av lantmäterikartor. Upphovsrättigheterna till dessa kartor tillhör staten, men förvaltas av Lantmäteriet. För att använda Lantmäteriets kartor och databaser för spridning och tillhandahållande behövs ett särskilt medgivande från Lantmäteriet.³⁶

2.1.7 Text

Ofta används beskrivande texter för att framhäva och förtydliga arkitektens övriga prestationer. Den kan handla om kortare kommentarer eller mer konceptuella beskrivningar och bakgrundsfakta.

Texter räknas till upphovsrättens litterära verk och en text som uppfyller skyddsförutsättningarna får inte kopieras utan upphovsmannens tillstånd.³⁷

2.1.8 Byggnaden

Slutresultatet av arkitektens arbete är den färdiga byggnaden. Även denna kan skyddas upphovsrättsligt och begreppet byggnadskonst i URL ska tolkas i vid bemärkelse. Lagen anses exempelvis omfatta bostadshus, swimmingpooler, broar, vattenreservoarer, hamn-, väg- och dammanläggningar, industribyggnader, magasinsutrymmen, idrottsanläggningar, offentliga byggnader, torn av olika slag, tv-master och

³² Levin, *Lärobok i immaterialrätt*, s. 72.

³³ Levin, *Lärobok i immaterialrätt*, s. 178.

³⁴ Bergström, *Upphovsrätt till bygnadsverk*, s. 67.

³⁵ Se NJA 1990 s. 499.

³⁶ Se *Lantmäteriets bestämmelser om medgivande till spridning och tillhandahållande av följdprodukt*.

³⁷ Levin, *Lärobok i immaterialrätt*, s. 72.

radaranläggningar. Andra alster av byggnadskonst är komplex av byggnader, öppna platser, terrasser, trädgårdsanläggningar, trädgårdsarkitektur och vägar. Vidare innefattas såväl interiör som exteriör, såväl mindre detaljarbeten som hela byggnader. Även flygplan, järnvägsvagnar och båtar omfattas av begreppet byggnadskonst.³⁸

Alla byggnader kvalificerar dock inte för upphovsrätt. Det krävs att det rör sig om ett *alster av byggnadskonst*, vilket framgår av 1 § 6 p. URL. Även om själva byggnaden inte omfattas av upphovsrätt är det dock möjligt att ritningarna skyddas, vilket framgår av tidigare framställning.

Upphovsrättslagen innehåller även en del särbestämmelser för byggnader. Bland annat står det var och en fritt att avbilda en byggnad enligt 24 § 2 st. URL. Ägaren till en byggnad har även rätt att ändra eller bygga om efter eget önskemål, vilket framgår av 26 c § URL. Dessa bestämmelser kommer att behandlas mer ingående i följande kapitel.

---

³⁸ Danowsky m.fl., *CAD i byggandet*, Norstedts Förlag, 1989, s. 55.

3 Upphovsrätt

3.1 Inledning

Arkitektens arbetsprestationer är ofta av sådant slag att de skyddas av upphovsrätt. Såväl skisser som CAD-ritningar, modeller och bilder kan skyddas. Även det slutgiltiga resultatet, dvs. byggnadsverket, kan omfattas av upphovsrätten. Med andra ord inkluderas både tvådimensionella och tredimensionella prestationer.

Inom arkitektbranschen är upphovsrätten tänkt att ge ett incitament för kreativitet och nyskapande och arkitekter måste handskas med upphovsrättsfrågor på såväl ett offensivt som ett defensivt plan. Det handlar både om att tillvarata sina egna rättigheter och att undvika att begå intrång i tredje mans rätt medan man arbetar med ett projekt.³⁹ Värdet av en unik prestation ligger till stor del i det faktum att den kan skyddas av upphovsrätt.⁴⁰

3.2 Skyddsförutsättningar

För att något ska kunna skyddas av upphovsrätt måste vissa förutsättningar vara uppfyllda. För det första ska det röra sig om ett konstnärligt eller litterärt verk. Vidare måste kraven på originalitet eller verkshöjd vara uppfyllda.⁴¹

Upphovsrätt uppkommer *formlöst*, dvs. automatiskt. Det finns inga krav på registrering, utan skyddet inträder så snart skyddsförutsättningarna är uppfyllda. Under verkets tillkomst kan även *förstadier* skyddas, så länge även dessa uppfyller skyddsförutsättningarna.⁴² För en arkitekt kan detta vara betydelsefullt, eftersom man ofta arbetar med ett projekt under en längre tid. Skisser och andra utkast kan alltså mycket väl tänkas åtnjuta upphovsrätt. Upphovsrätten skyddar emellertid inte idéer som sådana, utan endast de idéer som kommit till uttryck i dokumenterad form. Arkitekten bör därför vara försiktig med spridning av sina idéer innan de givits ett fysiskt uttryck.⁴³

3.2.1 Litterärt eller konstnärligt verk

Upphovsrättens skyddsobjekt är *litterära och konstnärliga verk* och de prestationer som arkitekten skapar i sitt arbete kan, som tidigare nämnts,

---

³⁹ Manuel R. Valcarcel, *Copyright issues in architecture*, s. 1.

⁴⁰ Manuel R. Valcarcel, *Copyright issues in architecture*, s. 2.

⁴¹ Adamsson m.fl., *Lagarna inom immaterialrätten*, s.13-14.

⁴² Levin, *Lärobok i immaterialrätt*, s. 68.

⁴³ Carenholm, *Ta ansvar för din upphovsrätt*, s. 26.

falla under båda dessa verkstyper. Vad som är litterärt eller konstnärligt ska ges en mycket vid tolkning.⁴⁴

Alster av byggnadskonst tillhör de konstnärliga verken medan mer beskrivande ritningar tillhör de litterära. Hit hör exempelvis ingenjörsskisser och andra tekniska ritningar.⁴⁵ Även beskrivande kartor, t.ex. lantmäterikartor, och beskrivande ritningar, t.ex. konstruktionsritningar, räknas till de litterära verken.⁴⁶

Om en ritning uppfyller kraven för byggnadskonst är det förbjudet att uppföra en byggnad med stöd av ritningarna. Skillnaden mellan konstnärliga och litterära verk har därför en relativt stor betydelse inom arkitekturen. För att en ritning ska kvalificera som verk av byggnadskonst krävs att den har särprägel, att den är av mer konstnärlig art.

Det kan presumeras att unika byggnader av mer komplicerad art innefattas av begreppet alster av byggnadskonst. I mindre tydliga fall kan emellertid sakkunnigutlåtanden beträffande verkets originalitet krävas. Om en byggnad anses utgöra ett alster av byggnadskonst gäller upphovsrätten såväl byggnaden som ritningarna. Det rör sig nämligen om samma konstnärliga verk i skilda utförandeformer.⁴⁷ I ett fall från Eslövs tingsrätt diskuterades huruvida en viss typ av prefabricerade trähus var att betrakta som alster av byggnadskonst.

Bolaget X tillverkade och sålde i detta fall prefabricerade trähus. Huset var anpassat till miljön i Mellersta Östern dit de såldes på export. En affärsman fick vid beställningen tillgång till en fullständig uppsättning av ritningar, bilder och tekniska beskrivningar som han senare överlämnade till ett annat byggnadsföretag. Detta byggnadsföretag kopierade handlingarna och gjorde vissa detaljändringar varefter det levererade 25 stycken husbyggsatser i enlighet med ritningarna. Ansvar yrkades för uppsåtligt upphovsrättsintrång eller åtminstone intrång av grov oaktsamhet. Ett yttrande inhämtades från Föreningen Svensk Forms Opinionsnämnd. Nämnden menade att huset var ett ordinärt svenskt elementhusbygge som anpassats till arabiska förhållanden. Anpassningarna hade betingats av främst sociala och klimatmässiga hänsyn och huset hade inte sådan särprägel eller originalitet att de framstod som en individuell formskapelse. Huset var därför, enligt Opinionsnämnden, inte skyddat som alster av byggnadskonst. TR avgjorde i enlighet med Opinionsnämndens majoritet, att huset inte var att betrakta som alster av byggnadskonst och att uppförandet därmed inte utgjorde intrång i upphovsrätten. Däremot förelåg intrång beträffande själva ritningarna. Skadestånd utdömdes för såväl skäligt vederlag för nyttjande som för förlust, lidande och annat förfång.⁴⁸

Ritningar till en byggnad som inte har upphovsrätt kan erhålla skydd som litterärt verk. Om ritningarna framtagits helt rutinmässigt eller mekaniskt eller om de innebär ett rent reproducerande erhåller de dock inget skydd, varken som litterärt eller konstnärligt verk.⁴⁹

---

⁴⁴ SOU 1956:25, s. 65.

⁴⁵ Levin, *Lärobok i immaterialrätt*, s. 88.

⁴⁶ Se MD 1999:28 (Sjökort) samt Levin, *Lärobok i immaterialrätt*, s. 72.

⁴⁷ Levin, *Lärobok i immaterialrätt*, s. 88.

⁴⁸ Se Eslövs tingsrätt mål nr B310/77 och Björkland, *Arkitektens upphovsrätt*, s. 11 f.

⁴⁹ SOU 1956:25, s. 82.

3.2.2 Tillräcklig originalitet

För att ett verk ska kvalificera för upphovsrätt fordras särprägel eller *originalitet*.⁵⁰ Verket ska vara ett resultat av upphovsmannens personliga skapande insats.⁵¹ Termen *verkshöjd* har använts mer eller mindre synonymt med originalitet eller *upphovsmannens egen intellektuella skapelse*.⁵²

Upphovsrätten uppställer däremot inte något krav på estetisk kvalitet eller estetiskt syfte. Ett verk behöver alltså inte vara vackert för att erhålla skydd, vilket har slagits fast i den allmänna, internationella doktrinen.⁵³

En prestation som är kopierad från tidigare verk uppfyller inte kravet på nyskapande, oavsett om det tidigare verket är skyddat eller inte. Det finns dock inget som hindrar att arkitekter låter sig inspireras av varandra, eller av annat i sin omgivning. Detta är i det närmaste oundvikligt och arkitekturen är, liksom de flesta andra konstinriktningar, trendkänslig. En tidstypisk byggnad kan mycket väl skyddas av upphovsrätt, man får dock räkna med att skyddsomfånget blir relativt snävt kring ett verk som skapats i enlighet med gällande konstnärliga strömningar.⁵⁴

Sedan 1960-talet har arkitekturen till stor del präglats av *minimalismen*. Inom detta konstnärliga ideal strävar man efter att objektets originalitet ska begränsas till ett minimum, något som ofta försvårar gränsdragningen mellan skyddade och oskyddade verk. Vad som är särpräglat för det minimalistiska skapandet är som bekant just det enkla. Idealet kan beskrivas som det upphovsrättsliga skapandets tankemässiga motsats, och kravet på uttryck för skapande kan därför inte alltid spåras i de minimalistiska verken.⁵⁵ Även *brutalismen* och *funktionalismen* utmanar den traditionella synen på originalitet. Inom brutalismen används byggnadsstommar och tekniska installationer i omaskerad form som arkitektoniska motiv.⁵⁶ Funktionalismen präglas av geometriskt enkla, odekorerade former med släta, precisa ytor.⁵⁷ Dessa egenskaper kan göra det svårt att skilja mellan estetiska och funktionella hänsynstaganden och upphovsrätten är som bekant ett utseendeskydd och inte ett funktionsskydd.

Vid verkshöjdsbedömningen ska hänsyn tas till de *variationsmöjligheter* som stått arkitekten till buds vid den aktuella tidpunkten. Även om variationsutrymmet för arkitektens skapande är relativt stort finns flera begränsande faktorer. Såväl ekonomi som geografi och stadsplanering påverkar arkitektens utrymme för kreativitet. Skydd anses inte tillkomma ett alster som kan antas bli föremål för *oberoende dubbelskapande*.⁵⁸ Det s.k. dubbelskapandekriteriet har visserligen kritiserats i såväl doktrin som praxis⁵⁹, men kvarstår som en praktisk hjälpregel. Inom upphovsrätten finns därmed inget krav på objektiv nyhet utan istället används begreppet

⁵⁰ Jfr Europeiska unionens domstol mål C-5/08.

⁵¹ Levin, *Lärobok i immaterialrätt*, s. 77.

⁵² Jfr Ljungman, *Något om verkshöjd i nordisk gjenklang*, s. 179 ff.

⁵³ Levin, *Lärobok i immaterialrätt*, s. 71 och 80.

⁵⁴ Björkland, *Arkitektens upphovsrätt*, s. 12.

⁵⁵ Nordell, *Rätten till det visuella*, s. 76.

⁵⁶ *Nationalencyklopedin*, band 3, s. 377.

⁵⁷ *Nationalencyklopedin*, band 7, s. 101.

⁵⁸ Björkland, *Arkitektens upphovsrätt*, s. 11.

⁵⁹ Nordell, *Dubbelskapande i teori och praktik*, s. 630 ff. och NJA 2004 s. 149.

subjektiv nyhet. Till följd av detta finns det inget som hindrar att två identiska verk erhåller upphovsrätt, under förutsättning att båda verken har uppkommit självständigt.⁶⁰

I praxis har verkshöjdsbedömningar gjorts vid ett flertal tillfällen då upphovsrätten till olika verk har ifrågasatts. Ett exempel är NJA 1998 s. 563 som tidigare har hänvisats till beträffande upphovsrätt till ritningar.

Fallet gällde typhus som skulle exporteras till Japan. Originalritningarna, som var skapade av civilingenjören Granholm för Svenska Färdighus AB, innehöll beskrivningar på hur olika sektioner av husen skulle konstrueras. Frågan i målet gällde delvis om originalritningarna var skyddade av upphovsrätt.

HD konstaterade inledningsvis att de tekniska lösningar som avspeglar sig i ritningarna föll utanför det upphovsrättsliga skyddet. Frågan var istället om den form, i vilken Granholm hade beskrivit modulerna och förklarat hur tillverkningen skulle ske, hade tillräcklig individualitet för att ritningarna skulle åtnjuta upphovsrättsligt skydd. Domstolen konstaterade att Granholms ritningar visserligen hade till huvudsaklig uppgift att förmedla rent teknisk information, men att de ändå hade en del mera personliga drag. Flera överväganden som gällde formen och det pedagogiska framställningssättet hade gjorts av Granholm. Han hade bestämt hur detaljerade ritningarna skulle vara, vilka enskildheter som skulle beskrivas och hur anvisningar i form av siffror och text skulle upptas på ritningarna. Granholm hade själv uppgett att hans strävan varit att göra ritningarna så noggranna och detaljerade att de gav tillräckliga anvisningar för dem som utförde tillverkningen. Det fanns därför ett visst mått av personligt skapande bakom framställningen, och om de utförts av någon annan, skulle de antagligen ha fått en annan utformning. Med hänvisning till de relativt låga krav på verkshöjd som uppställs i fråga om verk av detta slag, avgjorde HD att Granholms ritningar hade tillräcklig individualitet för att åtnjuta skydd enligt 1 § 2 st. URL.⁶¹

Beträffande intrångsbedömningen hänvisas till kap. 7.2 där detta fall kommer att behandlas vidare.

Även i NJA 2004 s. 149 behandlade HD upphovsrätt till ritningar och vilka kriterier som ska tillämpas vid bedömningen av om ett alster ska anses åtnjuta upphovsrättsligt skydd. Kravet på verkshöjd är visserligen inte särskilt högt, men det finns en nedre gräns under vilken upphovsrätt inte kan göras gällande. I detta fall markerade HD att verkshöjdskravet är långt ifrån försumbart.⁶²

Fallet rörde en tvådimensionell ritning till ett mekaniskt hopfogningsystem för golvsquivor som tagits fram av en anställd på företaget Välinge. Enligt Välinge hade företaget Pergo därefter kopierat ritningen och därmed gjort sig skyldigt till upphovsrättsintrång. Pergo invände att ritningen inte uppfyllde de grundläggande skyddskraven och således inte var skyddad av upphovsrätt. HD kom att pröva frågan om golvsquivans skydd i en mellandom.

Välinges ritning föreställde en golvskiva sedd underifrån och uppifrån och var försedd med diverse siffror och streck till olika delar av skivorna. Det ansågs uteslutet att ritningen skulle uppfylla kraven på konstnärligt verk och HD hade istället att pröva om ritningen var att se som ett ”i teckning eller grafik... utför(t) verk av beskrivande art”, dvs. ett litterärt verk i enlighet med 1 § 2 st. URL. HD avgjorde att ritningen inte skyddades av upphovsrätt eftersom den inte uppfyllde kravet på verkshöjd.⁶³

---

⁶⁰ Levin, *Lärobok i immaterialrätt*, s. 78.

⁶¹ För en närmare redogörelse av fallet hänvisas till Nordell, *Intrång i upphovsrätten till byggnadsritningar*, s. 656 ff.

⁶² Rosén, *Verkshöjd för ritningar som återger en teknisk idé?*, s. 595.

⁶³ För en närmare redogörelse av fallet hänvisas till Eklöf, *Upphovsrätt till ritningar*, s. 145 ff.

Att just denna ritning inte uppfyllde kraven på verkshöjd är alltså fastställt. Var skiljelinjen går mellan skyddade och oskyddade verk måste dock fortfarande avgöras från fall till fall.

Nyskapande och originalitet har även diskuterats i följande norska rättsfall, där relativt höga krav formulerades.

Domstolen avgjorde i detta fall att fasadritningarna till typhuset Tyrolerhus 127, inte var att se som alster av byggnadskonst. De arkitektoniska idéer som framträdde ansågs vara kända och innebar inte någon väsentlig nyskapelse. Varken sammansättningen av de enskilda elementen eller dimensioneringen av dessa ansågs ge något speciellt estetiskt intryck som var konstnärligt urskiljande. Ritningarna ansågs därmed inte äga en sådan konstnärlig kvalitet att de kunde skyddas enligt den norska upphovsrättslagen.⁶⁴

En byggnad skapas genom sammanställandet av en mängd olika element. Fönster, dörrar, tak och fasadbeklädnad är bara några exempel. Till stor del är dessa element standardiserade och utgör inte i sig något konstnärligt verk. När en arkitekt använder sig av dessa element och sammanfogar dem till en *unik helhet* finns det dock inget som hindrar att denna helhet kan åtnjuta upphovsrättsligt skydd. Den självständiga skapande insatsen består i den kreativa kombinationen som skapar ett nytt helhetsintryck.⁶⁵ Vilken betydelse helhetsintrycket bör tillmätas vid nyskapandebedömningen har diskuterats bl.a. i NJA 1986 s. 398. Fallet ledde visserligen till förlikning, men vägledning kan ändå finnas i de rättsutlåtanden som ingavs till domstolen i samband med målet.

Leksystemet Småland hade utvecklats för Hags Mekaniska av två arkitekter med särskild inriktning på lekmiljöområdet. Systemet bestod av en modulserie som kunde kombineras på ett antal olika sätt, allt efter önskemål. Efter att Svenska Cykelfabriken hade framställt ett liknande leksystem uppstod frågan om systemet var skyddat av upphovsrätt. På parternas begäran yttrade sig Bernitz till stöd för Hags Mekaniska och Karnell och Levin till stöd för Svenska Cykelfabriken. Yttrandena ger uttryck för två skilda synsätt ifråga om verkshöjdsbedömningen.

Bernitz menade att det stod klart att leksystemet var ett resultat av en självständig och originell insats redan av arkitekternas redogörelse av skapandeprocessen. Han hänvisade även till ett utlåtande från den före detta rektorn vid Konstfack, Åke Huldt, som karaktäriserat leksystemet som originellt och konstnärligt. Bernitz menade vidare att leksystemets olika element var väl genomtänkta och bildade en varierbar helhet. På grund av delarnas originella utformning kunde man känna igen helheten oavsett de olika elementens placering och antal. Bernitz framhöll att man primärt måste se till helhetsintrycket när det gäller att avgöra om ett objekt är föremål för upphovsrätt.

Karnell och Levin gjorde en mer strikt bedömning av detaljernas originalitet. Karnell menade att upphovsrätt kan förekomma för en enhet i en modulserie men att modulserien som sådan, dvs. totaliteten av leksystemet Småland, inte kunde skyddas. Levin uttalade vidare att serien inte hade särskilt unika moduler och att det, med undantag från vissa enskilda element, rörde sig om föremål som tillhörde det allmänna formförrådet. Varken Levin eller Karnell tycktes tillmäta arkitekternas egen uppfattning om tillvägagångssätten någon betydelse.⁶⁶

---

⁶⁴ NIR 1985 s. 453 och Björkland, *Arkitektens upphovsrätt*, s. 13.

⁶⁵ Se Eidsivatings lagmannsrett 1983-06-27 och Björkland, *Arkitektens upphovsrätt*, s. 14.

⁶⁶ För en närmare redogörelse av fallet hänvisas till Danowsky m.fl., *CAD i byggandet*, s. 66 ff.

3.3 Den ekonomiska rätten

Upphovsrätten består av en ekonomisk och en ideell del. Den ekonomiska delen kan sägas vara av en mer praktisk karaktär⁶⁷ och innefattar två förfoganderätter – rätten att framställa exemplar och rätten att göra verket tillgängligt för allmänheten. Båda dessa förfoganderätter regleras i 2 § URL.

3.3.1 Exemplarframställningsrätt

Rätten att framställa exemplar tillkommer upphovsmannen. Ingen annan får utan dennes tillstånd kopiera, eller på annat sätt mångfaldiga verket. Begreppet *mångfaldigande* innefattar all slags framställning av exemplar, även det första eller enda exemplaret.⁶⁸

Med exemplar menas varje föremål i vilket verket finns nedlagt eller fixerat, oavsett teknik. Exemplar av ett byggnadsverk kan bestå i såväl ritningar som fotografier, såväl skisser som den färdigt byggnaden. Som exemplar räknas vidare både original och kopior av verket.⁶⁹

3.3.2 Rätt att göra verket tillgängligt för allmänheten

Ett verk kan göras tillgängligt för allmänheten genom överföring till allmänheten, offentligt framförande, offentlig visning eller genom spridning av exemplar till allmänheten. Detta framgår av 2 § 3 st. URL.

Med *överföring till allmänheten* menas alla distansöverföringar av verk.⁷⁰ Ett *offentligt framförande* innebär att åhörarna är närvarande, exempelvis då man håller ett föredrag om ett byggnadsprojekt. Med *offentlig visning* menas istället att ett fysiskt exemplar av verket visas för allmänheten, exempelvis då en byggnadsritning visas på en mäsas eller utställning.⁷¹ Med ”offentligt” menas i princip *inför allmänheten*, dvs. en personkrets som är öppen för envar. Rätten till alla framföranden, som inte äger rum inför helt slutna kretsar, tillhör därmed upphovsmannen. Till den privata och slutna kretsen räknas släkt, vänner och arbetskamrater, exempelvis personalen på ett arkitektkontor.⁷² Kretsen får dock inte vara endast formellt eller skenbart slutet.⁷³

Spridningsrätten innebär att upphovsmannen ensam förfogar över de framställda exemplaren. En spridning till allmänheten har skett så snart ett exemplar överlämnas till en person som inte tillhör den närmaste familje- eller vänskretsen.⁷⁴ Inom arkitektbranschen sprids exemplar exempelvis då

⁶⁷ Björkland, *Arkitektens upphovsrätt*, s. 26.

⁶⁸ Bergström, *Upphovsrätt till byggnadsverk*, s. 37.

⁶⁹ SOU 1956:25 s. 93 f. och Prop. 1960:17 s. 61.

⁷⁰ Levin, *Lärobok i immaterialrätt*, s. 138.

⁷¹ Bergström, *Upphovsrätt till byggnadsverk*, s. 37 f.

⁷² Bergström, *Upphovsrätt till byggnadsverk*, s. 30.

⁷³ SOU 1956:25 s. 102.

⁷⁴ Prop. 1960:17 s. 62 f.

byggnadsritningar överlämnas till byggherren eller entreprenören.⁷⁵ Enligt 2 § 3 st. URL är det tillräckligt att exemplar *utbjudes* till allmänheten för att ett offentliggörande ska anses ha skett. Exempel på olika former av spridning är försäljning, uthyrning, utlåning och gåva.⁷⁶

3.3.3 Inskränkningar

Den ekonomiska rätten omgärdas av en rad inskränkningar. Huvudregeln inom upphovsrätten är att exemplarframställning får göras för privat bruk. Regeln gäller offentliggjorda verk och endast några få exemplar får framställas. Dessa bestämmelser återfinns i 12 § URL. Byggnader är dock undantagna och får inte uppföras med stöd av privatbruksregeln. Detta gäller alltså även om byggnaden uppförs av en privatperson. Upphovsmannens tillstånd krävs.⁷⁷

Rätten att citera hänför sig till de litterära och musikaliska verken. Inom arkitekturen aktualiseras rätten därför främst beträffande beskrivande ritningar och texter.⁷⁸ Citaträttens gränser är inte helt tydliga och hur mycket text som får citeras beror på om *verket* anses ha återgetts. Delar av verk får citeras, dvs. återges utan upphovsmannens tillstånd. Ett villkor är att man inte återger mer än vad som är motiverat av det lojala ändamålet med citatet. Vad som anses motiverat avgörs av sammanhanget.⁷⁹

Konstverk kan inte citeras i vanlig mening. De flesta får bara återges i den utsträckning som anges i 23-25 §§ URL. Återgivning enligt dessa bestämmelser brukar ibland benämnas *konstcitat*.⁸⁰ När man ”citerar” ett konstverk bör man, till skillnad från när man citerar ett litterärt verk, återge *hela* konstverket. Detta följer av upphovsmannens ideella rätt.⁸¹ Återger man bara delar av ett konstverk riskerar man att förvanska dess innehåll och därmed kränka respekträtten.

Tanken bakom citaträtten är att skapa en möjlighet att fritt återge verk inom den vetenskapliga och konstnärliga kritiken. Intresset av en fri och allmän debatt anses här väga tyngre än individens rätt till upphovsrättsligt skydd. Man kan dock inte hänvisa till citaträtten om det handlar om att infoga en bild som en allmän illustration.⁸² För att få använda arkitektens material som illustration krävs tillstånd. Vid citering måste arkitektens ideella rättigheter alltid respekteras. Upphovsmannens namn ska anges i enlighet med god sed.⁸³ Innebörden av denna s.k. paternitetsrätt och vad som anses vara god sed inom arkitektbranschen kommer att behandlas närmare i kapitel 3.5.1.

Det står var och en fritt att avbilda en byggnad. Med *avbildning* avses reproduktion genom målning, teckning, fotografi, eller annan teknik

⁷⁵ Björkland, *Arkitektens upphovsrätt*, s. 31.

⁷⁶ SOU 1956:25 s. 97.

⁷⁷ Levin, *Lärobok i Immaterialrätt*, s. 196 och Ahlberg, *Din upphovsrätt och andras*, s. 103.

⁷⁸ Vilka prestationer som hör till de litterära verken har behandlats i kap. 3.2.1.

⁷⁹ Ahlberg, *Din upphovsrätt och andras*, s. 125 f.

⁸⁰ Ahlberg, *Din upphovsrätt och andras*, s. 128.

⁸¹ Ahlberg, *Din upphovsrätt och andras*, s. 128.

⁸² Ahlberg, *Din upphovsrätt och andras*, s. 128.

⁸³ Ahlberg, *Din upphovsrätt och andras*, s. 127.

varigenom verket återges i planet. Avbildning omfattar däremot inte plastisk,⁸⁴ dvs. tredimensionell återgivning. En skulptur får alltså exempelvis fotograferas eller användas som föremål för en skiss, men inte gjutas av.⁸⁵ Upphovsmannen kan inte hindra att dennes byggnad finns med på fotografier eller i filmverk, målningar och skisser, vilket framgår av 24 § 2 st. URL.

Byggnader utgör en del av det offentliga rummet där individens frihet väger tyngre än upphovsmannens skyddsintresse. Tidigare omfattade avbildningsrätten endast byggnadens *yttre*⁸⁶ men i dagens reglering finns inga sådana inskränkningar. I ett österrikiskt avgörande från 1994 belyses effekterna av en total avbildningsrätt.

I detta fall hade det berömda Hundertwasserhaus i Wien blivit avbildat på en etikett till en vinflaska. Domstolen avgjorde att det inte fanns någon begränsning för avbildningens ändamål. Att ändamålet var kommersiellt förändrade således inte situationen. Däremot kunde upphovsmannens ideella intressen motivera att en sådan avbildning förhindrades.⁸⁷

Ett annat exempel som illustrerar rätten till avbildning finns återgivet inom doktrinen och återges här nedan.

Ett livsmedelsföretag hade för reklam tagit en bild av Carl Milles Poseidon-statyn från Götaplatsen i Göteborg. I Poseidons uppsträckta hand hade man fotomonterat en djupfryst kyckling. Att använda statyn i reklam är i och för sig tillåtet eftersom den är placerad utomhus på allmän plats. Däremot var det antagligen ett intrång i Milles ideella rätt att placera kycklingen i Poseidons hand.⁸⁸

Även om det här rör sig om ett konstverk, torde man kunna anta att ett liknande rättsläge föreligger beträffande byggnadsverk, då den upphovsrättsliga regleringen i övrigt är likvärdig. Som uppmärksammats i de båda exemplen ovan så kan upphovsmannens ideella intressen ibland förhindra att en avbildning sker på ett visst sätt. I kap. 3.5 behandlas den ideella rätten och de effekter som den genererar för arkitekten.

Rätten att göra verket tillgängligt för allmänheten begränsas av konsumtionsbestämmelserna i 19 och 20 §§ URL.⁸⁹ Att rätten konsumeras innebär att upphovsmannen inte längre har någon ensam förfoganderätt över exemplaren. Det är alltså fritt fram för envar att visa och sprida vidare dessa exemplar till allmänheten. Det är här viktigt att skilja mellan fysiska exemplar och immateriella verk. Konsumtionen avser endast de *fysiska exemplar* som överlåtits eller utgivits med upphovsmannens samtycke inom EES. Detta innebär på inget sätt att upphovsrätten till själva verket går förlorad.

Om en arkitekt säljer en katalog över olika typhus, innebär konsumtionen att köparen fritt får visa och sprida vidare denna katalog. Köparen har emellertid ingen automatisk rätt att bygga efter ritningarna eller kopiera

---

⁸⁴ Nordell, *Rätten till det visuella*, s. 261.

⁸⁵ Carlén-Wendels, *Upphovsrätt i reklam och media*, s. 81.

⁸⁶ Se Nordell, *Rätten till det visuella*, s. 261 som hänvisar till 7 § i 1919 års upphovsrättslag.

⁸⁷ För en närmare redogörelse av fallet hänvisas till Nordell, *Rätten till det visuella*, s. 262.

⁸⁸ Carlén-Wendels, *Upphovsrätt i reklam och media*, s. 83.

⁸⁹ Levin, *Lärobok i immaterialrätt*, s. 140 ff.

dessa, utom för privat bruk.⁹⁰ Om ritningarna i katalogen endast skyddas som beskrivande litterära verk i enlighet med 1 § 2 st. URL är det dock tillåtet att bygga efter ritningarna, vilket tidigare har uppmärksammats i kap. 2.1.1 och 3.2.1.

3.4 Den ideella rätten

Upphovsrättens ideella del är av personlig karaktär och brukar benämnas *droit moral*. Den regleras i 3 § URL och innefattar respekträtt samt en rätt till namngivelse.

3.4.1 Paternitetsrätt

Rätten att bli namngiven har stor betydelse inom arkitektbranschen men är något som ofta förbises.⁹¹ En arkitekt som skapat ett byggnadsverk ska i enlighet med 3 § 1 st. URL anges som upphovsman. Angivelsen ska ske i den omfattning och på det sätt god sed kräver när exemplar av det skyddade verket framställs eller görs tillgängligt för allmänheten.

Denna rätt utgår ifrån att arkitekten har ett ideellt intresse av att förknippas med sitt verk. Intresset kan vara såväl ekonomiskt som personligt och känslomässigt. För att nå framgång i branschen krävs ofta att man ”gör sig ett namn”, och namngivelse kan på så sätt fungera som marknadsföring och säkra för framtida yrkesverksamhet.⁹²

Det är inte tillräckligt att ange arkitektföretagets firma eller stämpel på verket. Upphovsmannens *personliga namn* eller *pseudonym* måste finnas med för att uppfylla kraven. Däremot krävs ingen signering eller liknande från upphovsmannen. En *signering* skapar visserligen en starkare presumtion för att den som namnges är upphovsman till verket.⁹³

Det är inte tillåtet att ta bort en namngivelse (jfr NJA 1993 s.263) och det är inte heller tillåtet att ange ett falskt namn, med undantag för om upphovsmannen själv önskar uppträda under pseudonym.⁹⁴ I vilken omfattning namngivelse ska ske bestäms av vad som är *god sed*. Vad som är god sed varierar naturligtvis beroende på vilket sammanhang och i vilken bransch verket har tillkommit. Inom arkitektbranschen kan man finna vägledning i standardavtalet ABK 96. I § 7.6 framgår att beställaren ska namnge konsulten när uppdragsresultatet eller objektet presenteras. Det anses dock tillhöra god sed att namngivning ska ske i alla sammanhang när objektet åskådliggörs, dvs. i allt offentligtgörande och vid visning inför allmänhet eller en större publik. Upphovsmannen ska därmed anges när verket ställs ut, visas, presenteras i broschyrer och katalogmaterial samt presenteras i media.⁹⁵

Enligt Sveriges Arkitekter är det även god sed att namnge arkitekten i andra sammanhang, bl.a. när byggnadsverk visas på bild. Detta gäller dock

⁹⁰ Björkland, *Arkitektens upphovsrätt*, s. 32 f.

⁹¹ Carenholm, *Ta ansvar för din upphovsrätt*, s. 30 f.

⁹² Carenholm, *Ta ansvar för din upphovsrätt*, s. 29.

⁹³ Se 7 § URL.

⁹⁴ Ahlberg, *Din upphovsrätt och andras*, s. 111.

⁹⁵ Carenholm, *Ta ansvar för din upphovsrätt*, s. 30.

inte undantagslöst utan syftet med framställningen är avgörande. Om en byggnad finns avbildad som kuliss till en dagshändelse eller ingår i en allmän miljöbild, behöver inte upphovsmannen anges. Är syftet att visa arkitekturen och framhäva själva byggnadsverket, är det dock god sed att namnge upphovsmannen.⁹⁶

Om en kund missar en namngivelse, bör man i första hand begära rättelse och i andra hand ersättning för avtalsbrott. Är verket skyddat av upphovsrätt, finns även möjlighet till ersättning för bristande efterlevnad av reglerna i URL.⁹⁷ Det är arkitektens ansvar att se till att rättigheterna respekteras. Vad som är god sed är inte konstant utan utvecklas i samstämmighet med seder och bruk. Om paternitetsrätten ignoreras under en längre tid, finns därför risk att den urlakas. Om arkitekten sällan eller aldrig anges i samband med presentationen av sitt verk, blir det svårt att hävda att seden kräver detta. Det ligger därför i arkitekternas intresse att värna om sina rättigheter.

Sveriges Arkitekter har uppmärksammat detta problem och i skriften *Ta ansvar för din upphovsrätt* från 2007 riktar de en uppmaning till hela branschen att se över sina namngivelsesrutiner. Genom en aktiv tillämpning kan god sed även komma att innebära en utökad skyldighet att namnge upphovsmannen. Genom sitt opinionsarbete vill branschorganisationen bidra till att arkitekternas arbete respekteras och att värdet av god arkitektur uppmärksammas.⁹⁸

I praxis har paternitetsrätten etablerats bl.a. genom NJA 1993 s. 263. Rätten aktualiserades i samband med omarbetning av originalritningar.

Bröderna Erik och Tore Ahlsén var de ursprungliga arkitekterna bakom Uppsala stadshus. I samband med husets färdigställande i mitten av 1960-talet lämnades ritningarna över till kommunen. Ritningarna var märkta med en stämpel där det framgick att Erik och Tore var upphovsmän. 1986 fick Juno arkitekter i uppdrag att utarbeta ett förslag till en genomgripande ombyggnation. Juno använde sig av kopior av bröderna Ahlséns ritningar och infogade de ändringar man planerade att genomföra. I de omarbetade ritningarna avlägsnade Juno den stämpel där det framgick att bröderna Ahlsén var upphovsmän till originalen. Istället märkte man ritningarna med Junos egen stämpel. Tillstånd hade inte hämtats från vare sig Erik eller Tore Ahlsén. HD ansåg att detta förfarande stod i strid med upphovsrättslagens regler om namngivningsrätten.⁹⁹

Paternitetsrätten i URL berör endast upphovsrättsligt skyddade verk. Namngivelsesrätten enligt branschens standardavtal – ABK 96 – är dock generell och omfattar såväl skyddade som oskyddade verk.¹⁰⁰ Även om det är ovisst huruvida ett verk innehar upphovsrätt bör man därför återge arkitektens namn.

---

⁹⁶ Carenholm, *Ta ansvar för din upphovsrätt*, s. 30.

⁹⁷ Carenholm, *Ta ansvar för din upphovsrätt*, s. 30.

⁹⁸ Carenholm, *Ta ansvar för din upphovsrätt*, s. 30 f.

⁹⁹ För en närmare redogörelse av fallet hänvisas till Andersson, *Arkitektens upphovsrätt*, s. 15 f.

¹⁰⁰ Carenholm, *Ta ansvar för din upphovsrätt*, s. 30.

3.4.2 Respekträtt

Bestämmelserna om respekträtt finns i 3 § 2 st. URL som stadgar att verk inte får ändras på ett sådant sätt att upphovsmannens litterära eller konstnärliga anseende kränks. Upphovsmannen har vidare rätt att motsätta sig att verket görs tillgängligt i en sådan form eller i ett sådant sammanhang att det är kränkande för upphovsmannens litterära eller konstnärliga anseende eller egenart. Med *anseende* menas här allmänhetens bild och uppskattning av upphovsmannen, medan *egenart* syftar på upphovsmannens subjektiva känslor för sitt verk.¹⁰¹ Det är upphovsmannen själv och vad denne står för som är utgångspunkt för bedömningen.¹⁰²

För arkitekter aktualiseras denna bestämmelse främst i fråga om ändring av byggnad och av originalritningar. Beträffande ändringar av den färdiga byggnaden innehåller URL särskilda bestämmelser. Dessa kommer att behandlas under rubriken ”inskränkningar” i kommande stycke.

NJA 1993 s. 263, som tidigare har presenterats i samband med arkitektens paternitetsrätt, har även varit vägledande i fråga om respekträtten.

I fallet hade Juno Arkitekter använt Erik och Tore Ahlséns originalritningar som underlag för sina förslagsritningar. Enligt HD utgjorde Juno Arkitekters omarbetningar en kränkning av bröderna Ahlséns konstnärliga egenart.¹⁰³

Kopior av ritningar får dock användas som underlag för omarbetningar, under förutsättning att innehavaren lovligt har dessa i sin besittning. Detta framgår också av ovan nämnda rättsfall, och kommer närmare att behandlas i följande avsnitt. Idag är det dock sällan någon större skillnad mellan original och kopia, särskilt beträffande CAD-ritningar och annat material som framställs i digital miljö. Distinktionen kan därför vara svår att upprätthålla.¹⁰⁴ Varken URL eller ABK 96 har i tillräcklig grad anpassats till de nya förutsättningarna. Som komplement till ABK 96 har därför upprättats *Särskilda avtal för leverans av datafiler*.¹⁰⁵

Respekträtten kompletteras även av *ändringsförbudet* i 28 § URL, vilket emellertid är en del av den ekonomiska rätten. Om upphovsrätten har överlåtits är det inte tillåtet för den nya rättighetsinnehavaren att ändra verket. Denna bestämmelse kommer att behandlas närmare i kap. 4.2.2. Såväl ändringsförbudet som respekträtten begränsas dock vad gäller den färdiga byggnaden.

3.4.3 Ändring av byggnad

Den ideella rätten begränsas inte av några formella inskränkningar. Ägaren till en färdig byggnad har emellertid rätt att göra ändringar utan

---

¹⁰¹ Carenholm, *Ta ansvar för din upphovsrätt*, s. 31 och NJA 2008 s. 505.

¹⁰² Ahlberg, *Din upphovsrätt och andras*, s. 112.

¹⁰³ För en närmare redogörelse av fallet hänvisas till Andersson, *Arkitektens upphovsrätt*, s. 15 f.

¹⁰⁴ Carenholm, *Ta ansvar för din upphovsrätt*, s. 33.

¹⁰⁵ Komplementet utgörs av avtalsmallar som upprättats av Svensk Teknik och Design. Se Carenholm, *Ta ansvar för din upphovsrätt*, s. 34.

upphovsmannens medgivande, vilket framgår av 26 c § URL. Upphovsmannen kan alltså inte förhindra ombyggnationer, utbyggnader och renoveringar. Ägaren har även som regel rätt att, när han vill, riva sin byggnad.¹⁰⁶ Upphovsmannens ideella rätt utgör således inte något hinder mot ändringarna.¹⁰⁷ I praktiken hindras dock en del ändringar genom regler om byggnadsminnen och kulturhus.¹⁰⁸

Rätten att ändra en byggnad med stöd av 26 c § innebär dock inte en rätt att även förfoga över *byggnadsritningar*, vilket framgår av NJA 1993 s. 263.

Juno Arkitekter hade använt sig av kopior av bröderna Ahlséns originalritningar när de arbetat fram sitt förslag till ombyggnationer av Uppsala stadshus. HD fastslog att ritningarna var föremål för upphovsrätt och att upphovsmännen därmed hade en uteslutande rätt att förfoga över verket i ursprungligt eller ändrat skick eller i bearbetning. Enligt 3 § 2 st. URL får ett verk inte ändras så att upphovsmannens litterära eller konstnärliga anseende kränks. Domstolen konstaterade vidare att nuvarande 26 c § utgjorde ett undantag från respekträtten och att byggnader fick ändras utan upphovsmannens medgivande. Med hänvisningar till förarbeten och doktrin kom dock HD till slutsatsen att ”byggnad” inte kunde innefatta även ritningar till byggnaden. Originalritningarna skulle därför inte omfattas av ändringsrätten. Med beaktande av den olägenhet det skulle innebära för ägaren till en byggnad att inte kunna använda sig av kopior av originalritningarna ansåg dock HD att det var mest förenligt med andemeningen av 26 c § att ägaren som underlag för ändringsritningar fritt fick utnyttja kopior av de gamla ritningarna.¹⁰⁹

Vid flera tillfällen har framförts förslag på att ändringsrätten borde omfatta endast sådana ändringar som betingas av *tekniska eller funktionella hänsyn*. Bland annat föreslog Auktorättskommittén en sådan inskränkning i samband med bestämmelsens tillkomst. Under riksdagsbehandlingen ströks dock detta villkor med motivering att det var alltför begränsande ur ägarsynpunkt. Första lagutskottet uttalade att det var ovanligt att ändring av byggnader var kränkande för upphovsmannen och att kränkande ingrepp förhindrades redan av det allmännas tillsyn över byggnadsverksamhet. Behovet av skydd mot kränkande ändringar ansågs därför vara litet.¹¹⁰ Ett liknande förslag om att inskränka ändringsrätten presenterades i Upphovsrättsutredningens slutbetänkande¹¹¹, men inte heller denna gång vann förslaget gehör.¹¹²

I övriga nordiska länder är situationen annorlunda. I såväl den danska som den norska lagen begränsas ägarens frihet att ändra byggnader till fall där det sker av tekniska skäl eller med hänsyn till användningen. Den finska och den isländska lagen uppställer uttryckligen krav på att ändringar bara får ske när tekniska skäl eller hänsyn till användningen kräver det.¹¹³ I Sverige är arkitektens möjlighet att motsätta sig ändringar på uppförda byggnader däremot mycket begränsad. Även kränkande ändringar är i princip tillåtna enligt URL.¹¹⁴

---

¹⁰⁶ Beträffande förstöring av konstverk, se Levin, *Lärobok i immaterialrätt*, s. 165.

¹⁰⁷ Adamsson m.fl., *Lagarna inom immaterialrätten*, s. 58.

¹⁰⁸ Levin, *Lärobok i immaterialrätt*, s. 189.

¹⁰⁹ För en närmare redogörelse av fallet hänvisas till Andersson, *Arkitektens upphovsrätt*, s. 15 f.

¹¹⁰ Bet. 1960:1 LU 41, s. 53.

¹¹¹ SOU 1990:30, s. 227 ff. och 630 f.

¹¹² Prop. 1992/93:214 s. 73 ff.

¹¹³ SOU 1990:30 s. 229 f.

¹¹⁴ Björkland, *Arkitekters upphovsrätt*, s. 63.

3.5 Skyddssubjektet

3.5.1 Upphovsmannen

De rättigheter som följer med verket tillkommer *upphovsmannen*. Den ursprungliga upphovsmannen är den som skapat det litterära eller konstnärliga verket. Det rör sig alltid om en *fysisk person* och ett arkitektföretag kan därför aldrig vara upphovsman.¹¹⁵ Den enskilde arkitekten är istället upphovsman till sina ritningar och sin byggnad, fotografen är upphovsman till sina bilder osv.

För att avgöra vem som är upphovsman till en handling kan man utgå från *presumptionsregeln* i 7 § URL.¹¹⁶ Där stadgas att den som signerat, eller på annat sätt satt ut sitt namn på en handling, ska anses vara upphovsman till verket om inte annat bevisas. Den som signerat sitt verk behöver alltså inte vidta några andra åtgärder för att bevisa att han är upphovsman, vilket kan vara en fördel i en kontraktssituation eller i en rättstvist. Beställaren, eller den som annars vill sluta avtal med upphovsmannen, behöver normalt inte heller vidta några övriga åtgärder för att försäkra sig om att han förhandlar med rätt person.¹¹⁷ Om en tvist uppstår om upphovsmannskapet till en viss handling, måste den som hävdar att han är upphovsman kunna styrka sitt påstående.

Signaturens betydelse illustreras i NIR 1970 s. 423 (Sol, luft och vindar) där två personer tvistade om vem som var upphovsman till skulpturen ”Sol, luft och vindar” som var avsedd för ett nybyggt bostadsområde. Eftersom endast den ena personen stod namngiven på namnsedeln som lämnats in i samband med skulpturtävlingen, tillmättes den andra parten inte någon upphovsrätt.¹¹⁸

Även om ett arkitektföretag aldrig kan vara upphovsman, är det vanligt att ritningar och övriga handlingar märks med kontorets stämpel eller namn. Genom en extensiv tolkning av presumptionsbestämmelsen i URL kan man då utgå ifrån att upphovsmannen är verksam inom det ifrågavarande kontoret.¹¹⁹ Beträffande arkitektens rätt att bli namngiven hänvisas till kap. 3.5.1. Anställningssituation behandlas vidare i kap. 4.2.2.

3.5.2 Flera upphovsmän

Inom ett arkitektföretag är det vanligt att man arbetar i team eller arbetsgrupper. De verk som uppkommer i samverkan mellan flera personer kommer att ha flera upphovsmän. I vissa fall är det tydligt vem som står bakom en viss del i ett projekt och i sådana fall tillkommer upphovsrätten till den specifika insatsen denna person. Detta gäller även om någon av

---

¹¹⁵ Bergström, *Upphovsrätt till byggnadsverk*, s. 25.

¹¹⁶ Levin, *Lärobok i immaterialrätt*, s. 112.

¹¹⁷ Bergström, *Upphovsrätt till byggnadsverk*, s. 27.

¹¹⁸ Se Bergström, *Upphovsrätt till byggnadsverk*, s. 26.

¹¹⁹ Bergström, *Upphovsrätt till byggnadsverk*, s. 27.

deltagarna varit arbetsledare eller på annat sätt haft en ledande roll i projektet.¹²⁰

Ofta kan det dock vara svårt att urskilja enskilda bidrag; projektet har kanske vuxit fram under längre tid och med många personliga insatser. I dessa fall kan man tala om en *gemensam upphovsrätt* och ett *upphovsrättsligt samägande*.

Den gemensamma upphovsrätten, som regleras i 6 § URL, stadgar att upphovsrätten till ett verk som har två eller flera upphovsmän, vilkas bidrag inte utgör självständiga verk, ska tillkomma dem gemensamt. Enligt samma bestämmelse har de båda upphovsmännen rätt att var för sig beivra intrång i rätten. När gemensam upphovsrätt föreligger är utgångspunkten att alla förhävanden med verket måste ske i samförstånd mellan alla rättighetsinnehavare. En upphovsman kan visserligen överlåta sin andel av verket, men ingen har rätt att ensam överlåta hela verket.¹²¹

För att samäganderätt ska uppstå krävs att de inblandade personerna, var och en, bidragit med en personlig skapande insats. En person som enbart bidragit med teknisk *medhjälp* kan inte göra anspråk på upphovsrätten.¹²²

Inom arkitektbranschen är det även vanligt att två eller flera företag samarbetar inom ett visst projekt. Sveriges Arkitekter har utarbetat ett förslag till vad som bör avtalas i dessa sammanhang. Angående upphovsrätt och nyttjanderätt föreslås att man redan i samarbetsavtalet reglerar vilka allmänna bestämmelser man vill ska gälla. Följande är ett exempel på hur avtalet kan formuleras:

”Part (upphovsman) har upphovsrätt till de projekt där part är idégivare och stått för grundläggande formgivning – givit projektet ’dess uttryck’. Vardera parten har rätt att efter avslutat projekt använda detta som referensobjekt och i samband med olika former av marknadsföring. Därvid skall anges att projektet varit ett samarbete mellan parterna. Upphovsman skall alltid anges. Närmare reglering av upphovsrätts- och nyttjanderättsfrågor görs från fall till fall.”¹²³

En annan situation som involverar flera upphovsmän är när någon bearbetar ett tidigare verk. En *bearbetning* uppkommer när någon annan än upphovsmannen till ett originalverk tillför detta ändringar eller tillägg. Ett exempel är när en arkitekt reviderar ritningar till ett byggnadsverk som är skapat av någon annan.¹²⁴ Denna situation torde vara vanlig inom arkitektföretaget.

Bearbetningar regleras i 4 § 1 st. URL. Bestämmelsen stadgar att den som bearbetat ett verk har upphovsrätt till verket i dess nya form men inte får förfoga över verket i strid med upphovsrätten för ursprungsverket. Upphovsmannen till en bearbetning måste alltså inhämta medgivande från upphovsmannen till ursprungsverket för att kunna utnyttja sitt verk. Upphovsmannen till ursprungsverket har inte heller rätt att utnyttja bearbetningen utan tillstånd. Om bearbetningen avser ett byggnadsverk för

---

¹²⁰ Carenholm, *Ta ansvar för din upphovsrätt*, s. 25.

¹²¹ Bergström, *Upphovsrätt till byggnadsverk*, s. 29.

¹²² Levin, *Lärobok i immaterialrätt*, s. 114.

¹²³ Carenholm, *Arkitektföretaget*, s. 292.

¹²⁴ Bergström, *Upphovsrätt till byggnadsverk*, s. 29.

vilken skyddstiden har gått ut har dock arkitekten som genomfört bearbetningen en ovillkorad rätt till sitt verk.¹²⁵

Av 2 § 1 st. URL framgår att upphovsmannen till en byggnadsritning har ensamrätt att förfoga över ritningen även i bearbetning. I motiven till URL framhålls emellertid att den som gör en bearbetning inte behöver begära tillstånd från upphovsmannen för att genomföra själva bearbetningen. Det är tillräckligt att medgivandet inhämtas då bearbetningen mångfaldigas eller offentliggörs.¹²⁶

En särskilt intressant fråga är huruvida bearbetningen ska skyddas upphovsrättsligt om den är gjord utan tillstånd från den ursprungliga rättighetshavaren. Enligt motiven finns ingen anledning att lämna det bearbetade verket utan skydd mot vare sig upphovsmannen till originalverket eller någon annan. Förhållandet mellan bearbetaren och den ursprungliga upphovsmannen får istället ordnas genom avtal eller rättegång.¹²⁷

3.6 Skyddstid

Skyddet som arkitekten erhåller för sina arbetsprestationer är begränsat i tiden. Enligt 43 § URL består upphovsrätten i 70 år efter upphovsmannens död. Om verket har flera upphovsmän i enlighet med 6 § URL utgår man från den som sist avlider. Om verket har offentliggjorts anonymt, varar upphovsrätten istället 70 år efter offentliggörandet. I de fall ett anonymt verk inte har offentliggjorts, utgår man från tidpunkten för skapandet.¹²⁸

Enligt *principen om nationell behandling* ska verk av utländska arkitekter ges samma skyddstid som svenska. Eventuellt längre skyddstider i andra länder behöver dock inte respekteras i Sverige.¹²⁹

Efter att skyddstiden har löpt ut får verket utnyttjas av var och en.¹³⁰ En del av upphovsmannens rättigheter består dock även efter att den generella skyddstiden har gått ut. Respekträtten är i viss mån obegränsad i tiden och enligt 51 § URL kan rätten göras gällande även efter att upphovsrätten löpt ut, om verk återges offentlig på ett sätt som är kränkande för den andliga odlingens intressen. Enligt Levin är det dock tveksamt om denna bestämmelse har någon praktisk betydelse.¹³¹ Inom arkitektbranschen skulle man visserligen kunna tänka sig att ett äldre byggnadsverk inte fick ändras på ett kränkande sätt, men detta hindras normalt redan genom regler om byggnadsminnen och kulturhus.¹³²

---

¹²⁵ Bergström, *Upphovsrätt till byggnadsverk*, s. 30.

¹²⁶ Bergström, *Upphovsrätt till byggnadsverk*, s. 30.

¹²⁷ Bergström, *Upphovsrätt till byggnadsverk*, s. 31.

¹²⁸ Levin, *Lärobok i immaterialrätt*, s. 213.

¹²⁹ Levin, *Lärobok i immaterialrätt*, s. 213 f.

¹³⁰ Bergström, *Upphovsrätt till byggnadsverk*, s. 33.

¹³¹ Levin, *Lärobok i immaterialrätt*, s. 164.

¹³² Levin, *Lärobok i immaterialrätt*, s. 189.

4 Överlåtelse

4.1 Inledning

Möjligheten att ekonomiskt kunna tillgodogöra sig sina immateriella tillgångar är till stor del avhängig av möjligheten att överlåta desamma. Det praktiska värdet av upphovsrättens ekonomiska del består därmed i att upphovsmannen mot ersättning kan ge någon annan rätt att utnyttja verket.¹³³ Upphovsrätten fungerar i detta fall som en *förmögenhetsrätt* som kan köpas och säljas i likhet med materiella tillgångar. En överlåtelse kan ske helt eller delvis och omfatta hela eller delar av rättigheterna.

I URL regleras överlåtelse i 3 kap. Enligt 27 § 1 st. URL kan upphovsrätt, med undantag för den ideella rätten, helt eller delvis, överlåtas genom avtal. Vad som överlåts är alltså den ekonomiska rätten, såsom den presenterats i kapitel 3.4. Den ekonomiska rätten kan överlåtas fritt till såväl fysisk som juridisk person.¹³⁴

Den ideella rätten kan inte överlåtas, men upphovsmannen har möjlighet att *avstå* från rätten om denne så önskar. Ett avstående innebär dock inte en överlåtelse och beställaren kan aldrig bli innehavare av vare sig paternitets- eller respekträtt.¹³⁵

Några *formkrav* finns inte och såväl muntliga som skriftliga överlåtelseavtal äger således giltighet. Ett avtal kan även uppstå genom konkludent handlande, dvs. underförstått genom parternas agerande.¹³⁶ Det är dock att rekommendera att mer omfattande överlåtelse regleras skriftligen, detta för att minska risken för framtida tvister. Om parterna väljer eller missar att reglera vissa villkor, kan branschens standardavtal träda in med utfyllande effekt. ABK 96 innehåller i § 7 bestämmelser om nyttjanderätt och äganderätt. Bland annat begränsas beställarens nyttjanderätt i § 7.1 till att gälla det avtalade ändamålet, vilket kommer att utredas närmare i kap. 4.3.

Oskäliga avtal kan jämkas eller lämnas utan avseende enligt 36 § avtalslagen.¹³⁷ Klausulen kan tillämpas på alla slags civilrättsliga avtal och därmed även på upphovsrättsliga överlåtelseavtal.¹³⁸

Inom arkitektbranschen sker ofta överlåtelse i samband med en uppdragssituation. Beställaren erhåller då en rätt att utnyttja upphovsrätten för ett visst angivet ändamål, t.ex. som underlag för uppförandet av en byggnad. Uppdragsavtalet sluts dock sällan mellan beställaren och den enskilde arkitekten, dvs. den ursprungliga upphovsmannen. Istället är det arkitektföretaget som träder in som avtalspart. En förutsättning för detta är att upphovsrätten har övergått från upphovsmannen till arkitektföretaget.

---

¹³³ Carenholm, *Ta ansvar för din upphovsrätt*, s. 26.

¹³⁴ Carenholm, *Ta ansvar för din upphovsrätt*, s. 26.

¹³⁵ Nordell *Den ideella rättens tvingande natur och oöverlåtbarhet*, s. 383 ff.

¹³⁶ Bergström, *Upphovsrätt till byggnadsverk*, s. 59.

¹³⁷ Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område.

¹³⁸ Björkland, *Arkitektens upphovsrätt*, s. 11.

Beställaren har som huvudregel ingen rätt att överlåta den rätt han förvärvat utan arkitektens medgivande. Detta framgår av 28 § URL. Regeln har ansetts motiverad av både ekonomiska och ideella skäl, eftersom en vidareöverlåtelse kan medföra att upphovsmannens ekonomiska utbyte av verket minskar och att dess ideella värde urlakas. Den ideella skadan riskeras framförallt när verket överlåts till en för arkitekten okänd person som förfogar över verket på ett oönskat sätt.¹³⁹ Det står dock parterna fritt att avtala om att rätt till vidareöverlåtelse ska tillfalla beställaren i och med den ursprungliga överlåtelsen.

Beställaren har även rätt att överlåta upphovsrätten i samband med en *företagsöverlåtelse*, om rätten ingår i den aktuella rörelsen (jfr 28 § URL). Ansvaret för avtalets fullföljande vilar dock fortfarande på beställaren. Ett byggföretag som överlåter en rörelse med medföljande upphovsrätter svarar alltså fortfarande gentemot arkitekten för avtalade förpliktelser.¹⁴⁰

4.2 Anställningsförhållandet

Upphovsrättens skyddsobjekt – upphovsmannen – och dennes rättigheter har presenterats i tidigare kapitel. Inom arkitektbranschen är det emellertid ganska sällsynt att upphovsmannen är verksam på egen hand. Istället är det inom *arkitektföretaget* som de flesta arkitektoniska verk skapas.

En arkitekt som arbetar på eget uppdrag äger själv rätt att sluta avtal om upphovsrättens övergång. I ett anställningsförhållande blir situationen mer komplex. För att arkitektföretaget ska kunna sluta avtal med beställare beträffande upphovsrättsliga förfoganden, måste en första överlåtelse ske mellan upphovsman och arbetsgivare. Upphovsrättens övergång i anställningsförhållandet är därför avgörande för alla vidare transaktioner. Vilken rättslig ställning har man då som anställd arkitekt och vilka rättigheter har arbetsgivaren till den anställdas arbete? Vem är upphovsman och hur överförs rättigheter i ett anställningsförhållande? Detta är frågor som besvaras i följande avsnitt.

4.2.1 Rättens övergång

Utgångspunkten är, som tidigare nämnts, att upphovsrätten alltid uppstår hos den anställde, dvs. hos arkitekten. Arbetsgivaren, dvs. arkitektföretaget, kan dock erhålla är en från upphovsrätten avledd rätt.¹⁴¹ Inom svensk lagstiftning finns ingen reglering av upphovsrättens övergång i anställningsförhållandet, annat än i fråga om datorprogram.¹⁴² Detta skapar en viss osäkerhet på området och inom doktrinen har önskemål om utökad lagstiftning framförts.¹⁴³ Idag är det upp till parterna att avtala om

---

¹³⁹ Bergström, *Upphovsrätt till byggnadsverk*, s. 60.

¹⁴⁰ Bergström, *Upphovsrätt till byggnadsverk*, s. 60.

¹⁴¹ Jfr. den angloamerikanska *work for hire-doktrinen*, där upphovsrätten direkt tillkommer arbetsgivaren. Se Levin, *Lärobok i Immaterialrätt*, s. 121 f.

¹⁴² Se 40 a § URL.

¹⁴³ Wolk, *Arbetstagares immaterialrätter*, s. 139.

rättsövergången och avtalsfrihet råder i princip, utom beträffande den ideella rätten, vilket framgår av 27 § 1 st. URL.

Inom doktrin och praxis har även utvecklats vissa allmänt hållna principer för det fall avtal saknas. Den främsta principen på upphovsrätten område är den s.k. *tumregel* som presenterades av Karnell redan 1972. Enligt denna regel får arbetsgivaren med utgångspunkt i anställningsavtalet ”inom sitt verksamhetsområde och för sin normala verksamhet utnyttja sådana verk som tillkommer som resultat av tjänsteåligganden eller särskilda åtaganden gentemot arbetsgivaren. Arbetsgivarens rätt avser utnyttjanden för de ändamål som kan förutses när verket tillkommer. Om verket måste ändras för att ändamålet med dess tillkomst i tjänsten skall uppnås är ändringen tillåten.”¹⁴⁴ Samma regel har i doktrinen även formuleras på följande sätt: ”Rätten att utnyttja litterära eller konstnärliga verk som skapats i ett anställningsförhållande skall, om inte annat överenskommit, tillhöra arbetsgivaren i den mån sådant utnyttjande av verk är brukligt inom ramen för arbetsgivarens verksamhet och med beaktande av den anställdes överenskomna uppgifter”.¹⁴⁵

Tumregeln har till viss del även befasts i praxis genom Arbetsdomstolens dom 2002 nr 87.

I detta fall prövade AD huruvida musiker anställda i Marinens Musikkår genom avtal skulle anses ha överlåtit vissa av sina närstående rättigheter till arbetsgivaren enligt 45 § URL. Arbetsgivaren hade utan tillstånd företagit en videoinspelning vid ett av Musikkårens framföranden och sedan framställt och sålt exemplar av denna film. Frågan om rättigheternas övergång hade inte reglerats uttryckligen i vare sig anställningsavtal eller kollektivavtal och domstolen menade att man i så fall fick se till vad som kunde anses överenskommet underförstått mellan parterna genom anställningsavtalet. Domstolen hänvisade till Karnells tumregel och menade att ledning skulle sökas i anställningsförhållandets art samt branschens allmänna villkor och sedvänjor. Avgörande skulle även vara hur utnyttjandet skett med hänsyn till företagets normala verksamhet. AD framhöll utgångspunkten att upphovsmannen skulle stå som rättighetshavare och att det var arbetsgivaren som hade att bevisa att rättigheterna hade överlåtit.

Musikernas anställningsavtal avsåg medverkan vid offentliga framträden och AD avgjorde att något tyst medgivande inte kunde anses ha givits beträffande medverkan i videoinspelningen. Rättigheterna tillhörde uphovsmännen och arbetsgivaren hade inte visat att rättigheterna övergått till denne, varken genom de enskilda anställningsavtalen eller genom någon annan överenskommelse.

I målet diskuterades även vilken betydelse parternas tidigare agerande skulle tillmätas vid bedömningen. Domstolen menade att man till viss del kunde söka ledning i tidigare förfaringssätt, men att tolkningen av parternas handlande ändå skulle ges en restriktiv tillämpning.

Detta var första gången som tumregeln prövades i högsta instans och domen är därför av högt prejudiciellt värde. I och med Arbetsdomstolens avgörande kan tumregeln sägas ha fått status av en *tolkningsregel* för både upphovsrättens och de närstående rätternas överföring i anställningsförhållandet.¹⁴⁶

---

¹⁴⁴ Karnell, Läromedelsrätt, s. 35.

¹⁴⁵ Björkland, *Arkitektens upphovsrätt*, s. 54.

¹⁴⁶ Wolk, *Arbetstagares immaterialrätter*, s. 125.

Inom arkitektbranschen övergår normalt den ekonomiska rätten till arbetsgivaren genom anställningsavtalet.¹⁴⁷ Det får nämligen anses falla inom arkitektens normala arbetsuppgifter att skapa verk som skyddas av upphovsrätt och i enlighet med tumregeln tillhör de därmed arbetsgivaren.

4.2.2 Övergångens omfattning

Vilka befogenheter som arbetsgivaren erhåller i och med överlåtelsen beror på *övergångens omfattning*. När industriella rättigheter överläts får arbetsgivaren normalt en ensamrätt till produkten, vilket innebär att övergången är fullständig och slutgiltig inom ett visst territorium och för en viss utnyttjandeform. Inom upphovsrätten erhåller arbetsgivaren emellertid endast en viss begränsad *nyttjanderätt* eller *förfoganderätt*. Orsaken till denna skillnad är bl.a. det personliga och ideella inslag som är så typiskt för upphovsrätten.¹⁴⁸

Som utgångspunkt förfogar arbetsgivaren endast över upphovsmannens verk enligt parternas uttryckliga eller underförstådda överenskommelse. När avtalsreglering saknas, får omfattningen av arbetsgivarens befogenheter avgöras med ledning av allmänna upphovsrättsliga principer. Den främsta faktorn för att bestämma omfattningen av arbetsgivarens förfoganderätt är *den normala verksamhet* som arbetsgivaren bedriver. Ett förfogande tillkommer arbetsgivaren i den omfattning som krävs för att kunna driva verksamheten på ett normalt sätt.¹⁴⁹

I motiven till URL uttalas att anställningsavtalet i regel innebär att rätten övergår till arbetsgivaren. Detta gäller inte undantagslöst, men inom vissa anställningsförhållanden och branscher. Som exempel nämns anställda inom konstindustrin eller på reklambyråer.¹⁵⁰ Eftersom arkitektens arbete gränsar till dessa områden, får ett liknande rättsläge antas föreligga där.¹⁵¹ Eftersom det får anses ligga inom arkitektföretagets normala verksamhet att framställa ritningar etc. som underlag för byggnader så tillkommer sådana arbetsprestationer företaget.

En annan av upphovsrättens mest grundläggande principer är att upphovsmannen ensam äger rätt att bestämma över verkets första *offentliggörande*. Det är alltså upphovsmannen som avgör om och när ett verk ska göras tillgängligt för allmänheten, vilket framgår av 8 § URL. Vad som avses med ett sådant offentliggörande har behandlats i kap. 3.4.2 och framgår av 2 § 3 st. 1-4 p. URL. Det ligger normalt i anställningsavtalets innebörd att upphovsmannen godtar ett offentliggörande till följd av överlåtelsen.¹⁵² En anställd arkitekt får därför i normalfallet, redan genom anställningsavtalet, anses ha lämnat sitt medgivande till att dennes arbetsprestationer offentliggörs.

---

¹⁴⁷ Björkland, *Arkitektens upphovsrätt*, s. 54.

¹⁴⁸ Wolk, *Arbetstagares immaterialrätter*, s. 126.

¹⁴⁹ Wolk, *Arbetstagares immaterialrätter*, s. 128.

¹⁵⁰ SOU 1956:25, s. 177.

¹⁵¹ Bergström, *Upphovsrätt till byggnadsverk*, s. 64.

¹⁵² Wolk, *Arbetstagares immaterialrätter*, s. 127.

En *vidgad förfoganderätt* kan aktualiseras när arbetsgivarens verksamhet vidgas eller ändras. Ett exempel är *ny teknik*. Internets intåg skapade exempelvis helt nya möjligheter till publicering och CAD-tekniken innebar en ny metod för arkitektens skapande. Arbetsgivarens rätt att förfoga över arkitektens CAD-ritningar kan inte anses ha förutsatts innan teknikens tillkomst och parterna bör därför avtala särskilt om vad som ska gälla för sådana arbetsprestationer.¹⁵³

I vissa fall kan en anställd, genom att underlåta att hävda sina rättigheter, anses ha godtagit förändringen. Enligt AD 2002 nr 87 bör dock en sådan tolkning ske med viss restriktivitet och när uttryckliga avtal saknas kan därför en förändring i utnyttjandeform leda till oklarheter beträffande arbetsgivarens förfoganderätt.¹⁵⁴ Även om den nya tekniken kan tyckas likvärdig med den som tidigare använts, gör kravet på förutsebarhet situationen oviss. Omfattningen av arbetsgivarens befogenheter måste därför prövas för varje enskild situation och det är arbetsgivaren som har att bevisa att en förändring i nyttjanderätten är förenlig med vad som tidigare avtalats eller överenskommit.¹⁵⁵

Ett dispositivt förbud mot *vidareöverlåtelser* föreligger enligt 28 § URL, men inom arbetsgivarens rätt att förfoga över verket ingår normalt en rätt att vidareöverlåta upphovsrätten. Ett samtycke från arbetstagaren anses ligga redan i anställningsavtalet. Om en uttrycklig överenskommelse saknas, ska dock viss restriktivitet tillämpas och bedömningen ska ske i enlighet med arbetsgivarens behov av att driva den normala verksamheten.¹⁵⁶ Inom arkitektbranschen är det vanligt att en viss förfoganderätt överlåts till beställaren och detta får anses nödvändigt för att bedriva företagets verksamhet. En anställd arkitekt får därför räkna med att den rätt som tillkommit arbetsgivaren även kan komma att vidareöverlåtas till företagets uppdragsgivare. Vid en vidareöverlåtelse kvarstår dock ansvaret för att uppfylla det ursprungliga avtalet gentemot upphovsmannen hos arbetsgivaren. Detta följer av det nära och personliga förhållande som traditionellt ansetts finnas mellan upphovsmannen och den som förvärvat upphovsrätten.¹⁵⁷

28 § URL innehåller även ett dispositivt *ändringsförbud*. Under vissa förutsättningar har emellertid arbetsgivaren rätt att ändra arkitektens verk. Framförallt gäller detta ändringar som är nödvändiga för utövande av arbetsgivarens förfoganderätt.¹⁵⁸ Inom arkitektföretag är det vanligt att projekt pågår under en längre tid och omfattar många inblandade arkitekter. De individuella bidragen kan därmed komma att ändras under projektets gång. Ändringsförbudet i 28 § URL kan frångås genom avtal eller konkludent handlande. Även om inget uttryckligt avtalats, kan en arkitekt därför få finna sig i arbetsgivarens anvisningar. Att arkitektföretaget anpassar sitt arbete efter beställarens önskemål får anses ingå i själva tillkomstprocessen och i den normala arbetsrutinen vid ett arkitektkontor.

---

¹⁵³ Jfr. Nordell, *Tolkningsprinciper i upphovsrättsavtal*, s. 313 ff.

¹⁵⁴ Wolk, *Arbetstagares immaterialrätter*, s. 130.

¹⁵⁵ Wolk, *Arbetstagares immaterialrätter*, s. 130.

¹⁵⁶ Wolk, *Arbetstagares immaterialrätter*, s. 130 f.

¹⁵⁷ Wolk, *Arbetstagares immaterialrätter*, s. 131.

¹⁵⁸ Wolk, *Arbetstagares immaterialrätter*, s. 129.

Den anställde arkitekten måste anses införstådd med sin roll i företaget.¹⁵⁹ Arkitekten måste således acceptera såväl tekniskt som ekonomiskt motiverade ändringar.

Vad som kan antas gälla *efter anställningens upphörande* belystes i nedan återgivna rättsfall från Göta hovrätt.

En belysningsarkitekt som varit anställd hos ett glasbruk krävde ytterligare ersättning för sina verk; skisser och modeller för belysningsglas, vilka glasbruket fortsatte att utnyttja sedan anställningen hade upphört. Vid tolkning av anställningsavtalet ansåg domstolen att arkitekten hade överlåtit hela sin förfoganderätt till allt som han skapat under anställningstiden. Därmed kunde ingen kvarstående rätt hävdas.¹⁶⁰

Den *ideella rätten* förblir dock - såsom beskrivits ovan - hos upphovsmannen och arkitekten har alltid rätt att nämnas som upphovsman till sitt verk. Detta gäller även efter anställningens upphörande och arbetsgivaren har därmed en fortsatt skyldighet att namnge den före detta anställda i samband med verket.

4.3 Överlåtelse i samband med uppdrag

Majoriteten av arkitektföretagets arbete sker inom ramen för ett uppdrag. När arkitekten får ett uppdrag ingår i praktiken ett avtal mellan denne och uppdragsgivaren. Många gånger saknas dock en skriftlig bekräftelse på uppdragsvillkoren, vilket leder till att avtalsförhållandet inte uppmärksammas. Avtalsförhållandet medför i realiteten en rad ömsesidiga rättigheter och förpliktelser. Arkitektföretaget erbjuder sig som avtalspart att utföra en viss prestation i utbyte mot ett visst vederlag från den andra avtalsparten – uppdragsgivaren. Arkitekten och uppdragsgivaren bör därför ses som jämbördiga parter i uppdragsrelationen och har båda ett ansvar för att uppfylla vad som avtalats.¹⁶¹ Avtalsrättens allra mest grundläggande princip är ju att avtal ska hållas – *pacta sunt servanda*.

ABK 96, *Allmänna bestämmelser för Konsultuppdrag inom arkitekt- och Ingenjörsvetenskap*, är arkitektbranschens standardavtal och reglerar relationen mellan uppdragsgivare och konsult. ABK kan användas för alla typer av arkitektuppdrag, men måste kompletteras med individuella avtal, t.ex. uppdragsbekräftelse och ramkontrakt. När det ingår i uppdraget att leverera uppdragsresultatet på datamedia erfordras också kompletterande avtal för leverans av datafiler.¹⁶²

I samband med att arkitekten förhandlar om ett uppdrag överlämnas ofta bilder eller andra typer av illustrationsmaterial till uppdragsgivaren. Hur sådant material får användas avtalas dock sällan mellan parterna. Om uppdraget inte genomförs, riskerar arkitekten därför att materialet utnyttjas, t.ex. genom att uppdragsgivaren överlämnar skisser och bilder till tredje

---

¹⁵⁹ Karnell, *Arbetsstagares upphovsrätt*, s. 60.

¹⁶⁰ Se Göta hovrätt 1966-10-04 och Björkland, *Arkitektens upphovsrätt*, s. 55.

¹⁶¹ Carenholm, *Arkitektföretaget*, s. 66.

¹⁶² *Regler och avtal*, Arkitektur & Form.

man för färdigställande.¹⁶³ Lag (1990:409) om skydd för företagshemligheter uppställer ett förbud mot obehöriga angrepp på sådan information som hålls hemlig och vars röjande är ägnat att medföra skada i konkurrenshänseende.¹⁶⁴ Även i ABK regleras frågan om äganderätt som nyttjanderätt och i § 7.5 stadgas att den som tar emot ett idéförslag eller annan handling som lämnats i samband med anbud eller förhandling om uppdrag inte utan förslagsställarens medgivande får använda eller annars sprida dessa handlingar.

Denna bestämmelse är ett exempel på hur ABK får betydelse även innan något uppdragsavtal har träffats. För att standardavtalet ska bli tillämpligt i detta sammanhang krävs dock att ABK återopas i anbudet eller att uppdragsgivaren hänvisar till bestämmelserna i sitt förfrågningsunderlag. Exempelvis kan en skriftlig hänvisning överlämnas tillsammans med bildmaterialet. Man kan även tänka sig att ABK blir tillämpligt om det kan anses gälla som sedvänja mellan parterna.¹⁶⁵

4.3.1 Direkta uppdrag

Den typiska uppdragssituationen är att beställaren ger ett visst arkitektföretag i uppgift att arbeta med ett visst projekt. Branschens standardavtal, ABK 96, reglerar för dessa fall nyttjanderätt och äganderätt i § 7. Som huvudregel inskränker sig beställarens nyttjanderätt till arkitektens handlingar till det avtalade ändamålet. Det är därför viktigt att man, redan från början, tydliggör vad detta ändamål faktiskt är. Normalt handlar det om beställarens rätt att bygga, anlägga eller inreda efter arkitektens ritningar. För att beställaren ska ha rätt att utnyttja handlingarna utöver det avtalade ändamålet, krävs en ny överenskommelse.¹⁶⁶ För att undvika en tvist är det därför viktigt att kundens rätt till användning av uppdragsresultatet preciseras i varje uppdrag.¹⁶⁷ Vikten av avtalsreglering understryks även i ABK.

Enligt Sveriges Arkitekter bör en arkitekt aldrig ge beställaren fri förfoganderätt över ritningar eller andra handlingar. Eftersom en sådan förfoganderätt är betydligt mer långtgående än vad som stadgas i ABK, bör den inte accepteras.¹⁶⁸ Det är tyvärr ganska vanligt att beställaren försöker tänja på ABK:s bestämmelser och arkitekten bör därför noggrant se över avtalsvillkoren. Enligt Sveriges Arkitekter bör man alltid reservera sig mot uttryck såsom ”beställaren förbehåller sig rätten att helt eller delvis använda uppdragsresultatet även i annat sammanhang...”, förslagsvis genom en hänvisning till ABK § 7.1.¹⁶⁹ Man kan dock tänka sig sammanhang där en mer vidsträckt nyttjanderätt är befogad, exempelvis om uppdraget har en mer generell prägel eller räckvidd.¹⁷⁰ Beställarens rätt att genomföra

---

¹⁶³ Carenholm, *Ta ansvar för din upphovsrätt*, s. 10.

¹⁶⁴ Se 1-2 §§ lag (1990:409) om skydd för företagshemligheter.

¹⁶⁵ Carenholm, *Ta ansvar för din upphovsrätt*, s. 10 f., Bernitz, *Standardavtalsrätt*, s.?.

¹⁶⁶ Carenholm, *Ta ansvar för din upphovsrätt*, s. 11.

¹⁶⁷ Carenholm, *Arkitektföretaget*, s. 198.

¹⁶⁸ Carenholm, *Arkitektföretaget*, s. 198.

¹⁶⁹ Carenholm, *Arkitektföretaget*, s. 198.

¹⁷⁰ Carenholm, *Arkitektföretaget*, s. 198-199.

ändringar regleras i ABK § 4.6. Om beställaren överväger att i beaktansvärt avseende avvika från konsultens projektering och om detta sker innan objektet utförts, ska konsulten ges tillfälle att yttra sig. Konsulten svarar vidare inte för avvikelser som skett utan dennes medgivande. Om inget annat har avtalats så tillkommer *äganderätten* till originalhandlingar och dess datafiler arkitekten, vilket framgår av ABK § 7.8. Enligt samma bestämmelse har arkitekten en *skyldighet att arkivera* originalhandlingarna eller kopieringsbara kopior under minst tio år efter uppdragets slutförande. Arkiveringsskyldigheten gäller även datafiler. Enligt § 7.9 är arkitekten vidare skyldig att på beställarens begäran, och mot skälig ersättning, lämna beställaren kopior av arkiverade handlingar och datafiler. Äganderätten till modeller och annat demonstrationsmaterial som beställaren särskilt beställt och bekostat tillkommer däremot beställaren, vilket framgår av ABK § 7.10. Denna lösning torde vara betingad främst av ekonomiska hänsyn, eftersom sådant presentationsmaterial kan vara kostsamt och av stort värde för beställaren under projektets framväxt. Beställarens nyttjanderätt börjar i regel gälla omedelbart efter mottagandet, men upphör om denne inte fullföljer sin del av avtalet, dvs. betalningen.

4.3.2 Tävlingar

Det finns olika typer av arkitekttävlingar. De vanligaste är s.k. allmän tävling, inbjuden tävling och tvåstegstävling.¹⁷¹ I en *allmän tävling* kan alla intresserade delta genom att lämna in förslag. Ibland ställs dock krav på särskilda yrkeskvalifikationer. I en *inbjuden tävling* deltar endast ett begränsat antal arkitekter. De väljs ut av arrangören och urvalet kan göras direkt eller föregås av en förfrågan som underlag för en s.k. prekvalificering. De arkitekter som vill delta anmäler då sitt intresse, varefter arrangören gör sitt urval utifrån de anmäldas meriter. Om det rör sig om en offentlig beställare så måste denna prekvalificering annonseras i förväg.¹⁷² En *tvästegstävling* är en kombination av de båda föregående tävlingsformerna. Det första steget består av en idéinriktad allmän tävling. De deltagare som går vidare till det andra steget får sedan möjlighet att utveckla sina förslag.

Tävlingar kan även ha olika syften och man skiljer här mellan projektävlingar och idéävlingar. En *projektävling* anordnas med tanke på att genomföra det vinnande förslaget. En *idéävling* anordnas istället för att få fram underlag för olika handlingsalternativ eller för att stimulera en öppen debatt runt alternativa lösningar. I en idéävling utlovas inte något fortsatt uppdrag vid en eventuell vinst.

De svenska regler som gäller för arkitektur- och formgivningstävlingar är från 1998.¹⁷³ Tävlingsreglerna är en branschöverenskommelse mellan arrangörer och tävlande och de uppfyller bestämmelserna enligt LOU samt de internationella regler som fastställts av UNESCO.¹⁷⁴ Reglerna har

---

¹⁷¹ För en närmare redogörelse av de olika tävlingsmodellerna, se *Arkitekttävlingar*, Sveriges Arkitekter, s. 7.

¹⁷² Se 14 kap. 4-5 §§ lag (2007:1091) om offentlig upphandling.

¹⁷³ *Tävlingsregler för tävlingar inom arkitekternas, ingenjörernas och konstnärernas område (1998)*.

¹⁷⁴ *Arkitekttävlingar*, Sveriges Arkitekter, s. 21.

utarbetats och antagits av bl.a. Sveriges Arkitekter och Landskapsarkitekternas Riksförbund som representanter för de tävlande. Arrangörssidan, både den privata och offentliga är representerad av Byggandets Kontraktskommitté. Reglerna omfattar anordnandet av både allmänna och inbjudna tävlingar.¹⁷⁵

Enligt tävlingsreglernas § 15 är det tillåtet att publicera tävlingsförslag med foton och inlämnade ritningar och modeller utan upphovsmannens medgivande. Upphovsmannens namn ska dock alltid anges så snart tävlingen avslutats och anonymiteten brutits.¹⁷⁶ Anonymiteten regleras i § 8 som stadgar att tävlingar under bedömningstiden ska genomföras med full anonymitet för de tävlande. Så länge tävlingen pågår får alltså verket presenteras utan att upphovsmannen anges. Dessa bestämmelser står således a priori i strid med upphovsrättslagens paternitetsrätt. Att publicera ett skyddat verk utan att ange upphovsmannen är som bekant ett brott mot upphovsmannens ideella rätt, men torde svara mot lagens krav, eftersom de antas stå i överensstämmelse med god sed. Eftersom upphovsmannen frivilligt har lämnat sitt bidrag till tävlingen, måste denne också antas ha accepterat tävlingsreglerna och på så sätt tillfälligt avsagt sig rätten att bli namngiven (jfr 3 § 3 st URL). Kravet på anonymitet är ägnat att säkerställa en objektiv bedömning i tävlingen så att juryn inte påverkas av att man känner till upphovsmännen till de olika förslagen.¹⁷⁷ Intresset av en opartisk bedömning har alltså ansetts väga tyngre än upphovsmannens ideella rätt i denna situation.

4.3.3 Parallella uppdrag

Ett parallellt uppdrag innebär att en beställare ger uppdrag, avseende ett och samma projekt, till flera arkitekter samtidigt. Arkitekterna arbetar här i öppen dialog med beställaren, som följer och påverkar arkitekternas arbete under uppdragets gång. Det finns även olika former av parallella uppdrag. Dels kan uppdraget vara en form av *utredningsförfarande*. Detta förekommer när uppgiften handlar främst om analys och lösning av projektproblem. Syftet är att få ett underlag till stöd för den vidare beredningen och beslutsfattandet kring projektet. Ett sådant uppdrag leder oftast inte till att någon av deltagarna erbjuds fortsatt uppdrag, åtminstone inte i direkt anslutning till utredningsförfarandet. För de enskilda arkitektföretagen blir situationen i stort densamma som vid ett direkt uppdrag, både beträffande arbetets utförande och beträffande ersättningen från uppdragsgivaren.¹⁷⁸

I andra situationer syftar parallella uppdrag till att få fram ett konkret förslag att lägga till grund för det fortsatta arbetet, eller att välja en lämplig arkitekt för uppdragets slutförande. Det parallella uppdraget används då som ett *upphandlingsförfarande* och konkurrensmomentet blir mer framträdande. Till viss del liknar ett sådant uppdrag en tävling, men en viktig skillnad

---

¹⁷⁵ *Regler och avtal*, Arkitektur & Form.

¹⁷⁶ Carenholm, *Arkitektföretaget*, s. 306.

¹⁷⁷ Carenholm, *Arkitektföretaget*, s. 305.

¹⁷⁸ För en mer utförlig redogörelse av de olika uppdragsmodellerna, se *Parallella uppdrag*, Sveriges Arkitekter, s. 4.

består i den kontinuerliga dialogen mellan arkitekt och beställare.¹⁷⁹ Några anonymitetsbestämmelser finns inte och tävlingsreglerna från 1998 omfattar inte heller den parallella uppdragssituationen. Vid ett parallellt uppdrag sluts istället individuella avtal med varje arkitektföretag enligt ABK.¹⁸⁰ Arkitektens upphovsrätt behandlas därmed på samma sätt som vid ett direkt uppdrag.

4.3.4 Offentlig upphandling

Parallella uppdrag kan endast genomföras av privata beställare.¹⁸¹ Emellertid kan även offentliga upphandlare välja att använda *projekttävlingar* som upphandlingsförfarande. För offentlig upphandling gäller speciella villkor, formulerade i lag (2007:1091) om offentlig upphandling. Lagen reglerar villkor och förutsättningar för offentliga myndigheters köp av varor och tjänster. Det omfattar alltså upphandlingar som görs av staten, kommuner och landsting samt bolag, föreningar, samfälligheter och stiftelser som har inrättats i syfte att täcka behov i det allmännas intresse, under förutsättning att behovet inte är av industriell eller kommersiell karaktär. Detta framgår av 1 kap. 2 § LOU.¹⁸²

---

¹⁷⁹ *Parallella uppdrag*, Sveriges Arkitekter, s. 4.

¹⁸⁰ Carenholm, *Inbjuden tävling, parallella uppdrag eller inbjuden parallelltävling?*

¹⁸¹ *Parallella uppdrag*, Sveriges Arkitekter, s. 3.

¹⁸² Falk, *Lag om offentlig upphandling – en kommentar*, s. 52.

5 Intrång

5.1 Inledning

En rättighet är förhållandevis tandlös om man inte vet hur den ska skyddas. Visserligen kan blotta vetskapen om ett rättighetsinnehav ibland vara tillräcklig för att få konkurrenter att avstå från att utnyttja ett verk. Arkitekten bör dock känna till vilka åtgärder som står till buds om dennes prestationer utnyttjas utan tillåtelse.

Intrång i upphovsrätten är ett brott. Om det är påkallat från allmän synpunkt kan även åklagare väcka åtal på eget initiativ. Även om detta inte är särskilt vanligt, är det ett uttryck för att synen på dessa slags brott har blivit strängare sedan bestämmelsen infördes år 1982.¹⁸³ Det är viktigt att skilja intrång i upphovsrätten från *avtalsbrott*. Den som bryter mot avtalsvillkor som inte rör upphovsrätten gör sig visserligen skyldigt till ett brott, men inte till något intrång i upphovsrätten. URL:s sanktionssystem blir därför inte tillämpligt. Istället får man förlita sig till allmänna avtals- och obligationsrättsliga regler om påföljder vid avtalsbrott.¹⁸⁴

5.1.1 Inspiration eller plagiat?

Omfattningen av upphovsrätten regleras i 2 § 1 st. URL och omfattar framställning av *identiska exemplar* och tillägnande av det ursprungliga skicket. Ensamrätten omfattar även verket i *ändrat skick*, i *översättning* eller *bearbetning*, men inte ett nytt och självständigt verk som tillkommit i fri anslutning till ursprungsverket. Det senare framgår av 4 § 2 st. URL. Konsten är därför att kunna dra gränsen mellan bearbetningar som omfattas av ensamrätten, och vad som kan anses som nytt och självständigt.¹⁸⁵ I praktiken beror avgörandet om intrång alltid av en konkret och sakkunnig bedömning i det enskilda fallet. Utslagsgivande blir då hur lika man uppfattar det nya och det ursprungliga verket. Om båda verken ger samma estetiska upplevelse är det antagligen fråga om intrång, oavsett eventuella detaljskillnader.¹⁸⁶ Vid likhetsbedömningen ska en *helhetsbedömning* göras.¹⁸⁷ Ofta kan det dock vara svårt att avgöra om ett verk har passerat gränsen för plagiat. Det är i det närmaste oundvikligt att påverkas av andra aktörer och inspireras av former i tiden. Trender förekommer ju inom arkitekturen liksom inom de flesta andra konstinriktningar.

I praxis har intrångsfrågan behandlats bl.a. i NJA 1998 s. 563. Fallet har tidigare omnämnts i samband med den upphovsrättsliga verkshöjdsbedömningen i kap. 3.2.2.

---

¹⁸³ Ahlberg, *Din upphovsrätt och andras*, s. 160.

¹⁸⁴ Björkland, *Arkitektens upphovsrätt*, s. 56.

¹⁸⁵ Levin, *Lärobok i Immaterialrätt*, s. 172.

¹⁸⁶ Levin, *Lärobok i Immaterialrätt*, s. 172.

¹⁸⁷ Levin, *Lärobok i Immaterialrätt*, s. 183.

Fallet gällde typhus som skulle exporteras till Japan. Originalritningarna, som var skapade av civilingenjören Granholm för Svenska Färdighus AB, innehöll beskrivningar av hur olika sektioner av husen skulle konstrueras. Fabrikationen skulle ske hos Insjöhus AB. Några år senare försattes Insjöhus i konkurs och det nybildade Tomoku Hus AB övertog rörelsen. Vid överlåtelsen fanns exemplar av Granholms ritningar i Insjöhus lokaler och Tomoku Hus fortsatte tillverkningen av husmodulerna. Tomoku Hus framställde två serier av egna ritningar, de s.k. B- och C-ritningarna.

Frågorna i målet var om originalritningarna var skyddade av upphovsrätt och om i så fall de andra ritningarna gjorde intrång i denna rätt. Beträffande intrångsfrågan menade HD att B-ritningarna hade sådana likheter med originalritningarna att de inte kunde ha tillkommit utan de senare ritningarna som förlagor. Det fanns visserligen skillnader i fråga om många detaljer, men B-ritningarna kännetecknades ändå av flertalet av de individuella särdrag som utmärkte originalritningarna. B-ritningarna utgjorde enligt domstolen avbildningar, vilka ändrats och anpassats i olika hänseenden men inte i sådan omfattning att de förlorat sin karaktär av exemplar av originalritningarna.

Situationen bedömdes dock annorlunda beträffande C-ritningarna. Dessa ritningar hade inte till primärt syfte att utgöra hjälpmedel vid tillverkningen utan var avsedda att ligga till grund för upphandling från underleverantörer. Till följd av detta var dessa ritningar mindre detaljrika. Flera av dem var inte mer än skisser som tecknats på fri hand. C-ritningarna ansågs därför, vid en samlad bedömning, inte utgöra en kopiering eller en nära efterbildning av originalritningarna. På grund av det relativt snäva upphovsrättsliga skydd som originalritningarna ansågs åtnjuta kunde därför C-ritningarna inte anses falla inom skyddsområdet för dessa ritningar.

5.1.2 Otillåtet utnyttjande

Det följer av den ekonomiska rätten att upphovsmannen ensam äger rätt att förfoga över sitt verk. Förfoganderätten avser upphovsmannens rätt att ekonomiskt utnyttja resultatet av sitt skapande, vilket bland annat innefattar mångfaldigande och offentliggörande.¹⁸⁸ För en närmare redogörelse av den ekonomiska förfoganderätten hänvisas till kap. 3.4.

Ett otillåtet utnyttjande kan vara av två olika slag. En part som inte avtalat med arkitekten om att använda sig av dennes material har givetvis ingen rätt till ritningar eller bilder. Även en kund eller annan avtalspart kan göra sig skyldig till brott genom att utnyttja handlingarna utöver vad som avtalats. Som jag tidigare nämnt är det inte tillåtet att använda arkitektens handlingar för andra ändamål än vad som avtalats mellan parterna.

I ett fall från Svea hovrätt prövades frågan om otillåtet utnyttjande beträffande arkitektritningar.

Två makar beställde ritningar av företaget Miljöhus då de planerade att bygga en ny villa. Efter makarnas önskemål omarbetades ritningarna av Miljöhus varefter de kom att ligga till grund för en bygglovsansökan. Makarna erhöll en offert på bygget men ansåg att kostnaderna var alltför höga. Miljöhus förklarade då för makarna att ifall de inte beställde någon byggsats från företaget, men ändå utnyttjade ritningarna, så var de skyldiga att ersätta företaget för såväl framställandet av ritningarna som för utnyttjandet av dem. Makarna uppförde dock huset utan någon överenskommelse med Miljöhus. Företaget skickade då två fakturor till makarna avseende kostnader för ritningar och utnyttjande. Makarna betalade därefter fakturan som avsåg ritningarna, men inte den utkrävda ersättningen för utnyttjandet.

Miljöhus väckte talan och såväl TR:n som HovR:n fann att makarnas agerande innebar ett otillåtet utnyttjande av företagens ritningar. HovR:n gav även Miljöhus rätt till ersättning

---

¹⁸⁸ Carenholm, *Ta ansvar för din upphovsrätt*, s. 26.

för utnyttjandet, eftersom företaget påpekat för makarna att utnyttjandet skulle debiteras särskilt om någon byggsats inte beställdes. Makarna förpliktigades att betala 5 000 kr i ersättning.¹⁸⁹

Arkitekternas bildmaterial har ofta ett attraktionsvärde i mediala sammanhang. Bilder, skisser, illustrationer och modeller har ett stort nyhetsvärde när nya projekt och projektidéer presenteras eller marknadsförs. Det är även vanligt att byggherrar och kommuner vill visa upp bildmaterial i samband med nya byggprojekt. Arkitekten själv har givetvis också ett intresse i att bilderna får stort genomslag.¹⁹⁰ Vad som gäller i dessa fall beror i första hand på vad som avtalats mellan arkitekten och kunden. Bilderna får användas på det sätt och i den omfattning som avtalats vid beställningen och om kunden önskar utöka sin användning måste denne inhämta upphovsmannens tillstånd.¹⁹¹ En publicering som sker utan tillstånd innebär ett otillåtet utnyttjande enligt URL. En åtskillnad ska dessutom göras mellan analog och digital publicering. Den som olovligen publicerar en bild såväl analogt som digitalt kan göra sig skyldig till två skilda brott, vilket gör att upphovsmannen kan ha rätt till dubbel ersättning.¹⁹²

5.2 Intrångsstrategier

5.2.1 Att undvika intrång

För arkitektföretaget är det viktigt att definiera sina rättigheter och ha en välordnad immaterialrättsportfölj. En grundförutsättning för att kunna hävda intrång är att man själv innehar den påstådda rättigheten. Eftersom upphovsrätten inte kräver registrering, kan det ibland uppstå bevissvårigheter beträffande tidpunkten för verkets tillkomst. Svensk Form erbjuder för detta ändamål en nyhetsregistrering som kan fungera som bevis för att man var först ut på marknaden.¹⁹³

För att skydda sin upphovsrätt måste arkitektföretaget agera strategiskt och långsiktigt. Man måste alltid vara beredd att ompröva och komplettera sina skyddsåtgärder och agera konsekvent mot tendenser till otillåtet utnyttjande av skyddsobjekten. Goda idéer blir alltid stulna och framgångsrik design blir alltid efterbildad.¹⁹⁴

Det finns ett antal praktiska åtgärder man kan vidta för att minimera risken för intrång. Bland annat kan det vara effektivt att konsekvent märka sina produkter. Enligt Sveriges Arkitekters etiska regler punkten 9 ska arkitekten alltid märka sitt arbetsresultat med uppgift om upphovsman och

---

¹⁸⁹ För en närmare redogörelse av fallet hänvisas till Danowsky m.fl., CAD i byggandet, s. 62 ff.

¹⁹⁰ Carenholm, *Ta ansvar för din upphovsrätt*, s. 9.

¹⁹¹ Carenholm, *Ta ansvar för din upphovsrätt*, s. 11 ff.

¹⁹² Carenholm, *Ta ansvar för din upphovsrätt*, s. 12.

¹⁹³ Nyhetsregistret har tillkommit som ett verktyg för att offentliggöra design som skaparen anser är en nyhet inom designområdet. Vid en eventuell framtida plagieringstvist kan publiceringen fungera som en presumtion för vem som har skapat designen och när detta gjordes. För mer information hänvisas till Svensk Forms hemsida.

¹⁹⁴ Carenholm, *Arkitektföretaget*, s. 197.

även i övriga hänseenden aktivt hävda och bevaka sin upphovsrätt. Genom denna bestämmelse tydliggörs den enskilde arkitektens ansvar i frågan.¹⁹⁵ Sveriges Arkitekter uppmanar vidare sina medlemmar att alltid anmäla ett misstänkt intrång. Förbundet har stor erfarenhet av att agera i dessa frågor och medlemmarna är välkomna att be om hjälp.¹⁹⁶

För att bevisa att någon har begått intrång krävs att man kan visa på att denne vid tiden för intrånget har haft tillgång till det skyddade verket. Detta kan givetvis vara svårt att bevisa, men det finns en rad preventiva åtgärder som kan vidtas. Åtminstone i USA är det vanligt att arkitekt- och byggföretag kräver ut namn- och kontaktuppgifter av dem som får tillgång till deras modeller och ritningar. Denna registrering har sedan kunnat användas i intrångsprocessen som bevis för att personen ifråga haft tillgång till verket.¹⁹⁷

5.2.2 Att undvika att själv begå intrång

Även i defensivt hänseende är upphovsrätten av stor vikt för arkitektens arbete. Gränsen mellan inspiration och intrång kan ofta vara svår att dra och för att undvika att själv begå intrång krävs att arkitekten har god kännedom om det upphovsrättsliga regelverket.

Enligt Sveriges Arkitekters etiska regler punkten 10 ska arkitekter respektera kollegers upphovsrätt och andra immateriella rättigheter.¹⁹⁸ Detta följer visserligen direkt av förbudsbestämmelserna i URL, men tydliggör branschorganisationens ställning i frågan. Enligt andra stycket i punkten 10 ska även den arkitekt, som erbjuds att fullfölja, utveckla eller förändra en annan arkitekts verk, före åtagandet personligen underrätta denne därom. På så sätt kan utredas att de avtalsmässiga förhållanden som förelegat mellan beställare och ursprungsarkitekten är entydigt avslutade.¹⁹⁹

Enligt ABK § 7.4 så ansvarar arkitekten för att de handlingar som denne tillhandahåller får användas för avtalat ändamål. När referensbilder används är det exempelvis viktigt att kontrollera att man har tillstånd att använda bilden. Rättigheterna till en bild som man inte själv är upphovsman till tillhör rimligtvis någon annan. Enligt Sveriges Arkitekter bör den som kräver respekt för den egna upphovsrätten också agera föredömligt när det gäller respekten för andras upphovsrätt.²⁰⁰

Det händer ibland att beställare förser arkitekten med ritningar och bilder som någon annan är upphovsrättsinnehavare till. Enligt ABK § 7.4 har även beställaren en skyldighet att kontrollera rättigheterna till sådana handlingar. Om beställaren har önskemål om att skapa en liknande design, men med

---

¹⁹⁵ Se Carenholms kommentarer till *Sveriges Arkitekters etiska regler*.

¹⁹⁶ Sveriges Arkitekters ArkitektService är ett servicebolag för arkitektbranschens företagare. ArkitektService erbjuder sina medlemmar kostnadsfri rättshjälp i tvistesituationer, hjälper till med att träffa uppgörelser med motparten eller att driva en process i domstol. För mer information hänvisas till Sveriges Arkitekters hemsida.

¹⁹⁷ Manuel R. Valcarcel, *Copyright issues in architecture*, s. 2.

¹⁹⁸ Sveriges Arkitekters etiska regler är en del av det etiska program som trädde i kraft i samband med att Sveriges Arkitekter bildades år 2002, se Carenholm, *Sveriges Arkitekters etiska regler*.

¹⁹⁹ Se Carenholms kommentarer till *Sveriges Arkitekters etiska regler*.

²⁰⁰ Carenholm, *Ta ansvar för din upphovsrätt*, s. 23.

vissa ändringar eller tillägg, gäller det emellertid för arkitekten att veta hur nära det ursprungliga verket man kan lägga sig, utan att begå intrång i tredje mans rätt.²⁰¹ *Design around* är ett etablerat begrepp, och så länge arkitekten håller sig utanför skyddsområdet finns det inget som hindrar att denne använder sig av andras ritningar som källa till inspiration. För att vara på den säkra sidan kan dock arkitekten avstå från att ta del av de ritningar som beställaren önskar visa och istället arbeta fram egna skisser efter dennes önskemål.²⁰² På så sätt torde kravet på självständigt skapande kunna tillgodoses.

---

²⁰¹ Manuel R. Valcarcel, *Copyright issues in architecture*, s. 2.

²⁰² Manuel R. Valcarcel, *Copyright issues in architecture*, s. 2.

6 Mönsterskydd

6.1 Inledning

Upphovsrätten är den överlägset vanligaste skyddsformen för arkitektoniska verk. Det finns dock anledning att se närmare på det mönsterrättsliga skyddet eftersom det kan fungera kompletterande till upphovsrätten och i vissa fall utöka skyddsområdet för arkitektens prestationer.

Mönsterrätten erbjuder, liksom upphovsrätten, ett skydd för ett föremåls utseende och vissa alster kan åtnjuta skydd enligt båda regelverken. Enligt 10 § URL gäller upphovsrätt även om verket har registrerats som mönster och av 4 § 4b ML följer e contrario att ett mönster kan vara skyddat av upphovsrätt. Att låta registrera ett upphovsrättsligt verk som mönster medför således inga inskränkande effekter beträffande skyddstid etc. utan tvärtom kan ett kombinerat skydd ha vissa fördelar. På samma sätt som för brukskonst kan ett dubbelt skydd för byggnadsverk bidra till att stärka den immateriella integriteten.²⁰³ Sveriges Arkitekter uppmanar sina medlemmar att *samla på skydd* och menar att mönsterskyddet försvårar intrång i rättigheterna.²⁰⁴

Att inneha ett registrerat mönster innebär en kommersiell ensamrätt som omfattar alla mönster som för den kunniga användaren inte ger ett annat helhetsintryck än det registrerade mönstret. Mönsterrätten skyddar mot intrång från andra näringsidkare och ingen annan än rättighetsinnehavaren får utnyttja mönstret i näringsverksamhet utan samtycke, vilket framgår av 5 § ML. Innehavaren erkänns därmed en slags monopolställning som är oberoende av god eller ond tro hos tredje man.²⁰⁵ Detta kan ses som en fördel i jämförelse med upphovsrätten som endast erbjuder ett efterbildningsskydd och inte någon prioritetsrätt.²⁰⁶

Det är idag inte särskilt vanligt att skydda byggnader med hjälp av mönsterskyddslagen och ett av skälen torde vara att mönsterskyddets objekt är *produkter* eller *produkt delars* utseende.²⁰⁷ Med produkt avses i mönsterskyddslagens mening föremål som är industriellt eller hantverksmässigt framställda. Under vissa förutsättningar rymmer produktbegreppet emellertid även byggnader och i praxis har såväl hela som delar av byggnader kunnat registreras. Carports, lusthus, husbåtar, vindskydd, innebandysargar, idrottshallar, friggebodar, bryggor, växthus, stugor och förråd är andra exempel som finns upptagna i Patent- och registreringsverkets designregister.²⁰⁸ Generellt är det mindre byggnader eller delar av större byggnader som har kunnat skyddas. Byggnader och byggnadsmaterial samt konstruktionselement skyddas i klass 25.²⁰⁹

---

²⁰³ Nordell, *Rätten till det visuella*, s. 135.

²⁰⁴ Carenholm, *Arkitektföretaget*, s. 208.

²⁰⁵ Levin, *Plagiat, stöld, förebild, inspiration*, s. 12.

²⁰⁶ Eklöf, *Upphovsrätt till ritningar*, s. 149.

²⁰⁷ Se 1 § ML.

²⁰⁸ Se bilaga D.

²⁰⁹ *Design*, informationsbroschyr från Patent- och registreringsverkets, s. 6.

Mönsterskyddets idé är att ge formgivare ensamrätt till en viss design eller en viss utformning av en produkt. Det typiska skyddsföremålet är tvådimensionella mönster, industridesign eller modevaror. Det är visserligen inte ovanligt att arkitekter ägnar sig åt exempelvis möbelformgivning, men detta faller utanför ramarna för denna framställning.

6.2 Skyddsförutsättningar

6.2.1 Design

Mönsterskyddet är ett *utseendeskydd* och skyddsobjektet är en produkts formgivning eller design. Detta innefattar detaljer i en produkts utseende såsom former, färger, linjer, konturer, ytstruktur och material. Ritningar och skisser kan emellertid inte mönsterskyddas²¹⁰, vilket illustreras av följande exempel.

En person som i sin ansökan om mönsterskydd för ett hus bifogat en planritning och en genomskärning av byggnaden förelades att utesluta dessa bilder från ansökningen.²¹¹

Ritningar och skisser får istället skydd genom upphovsrättslagen.

6.2.2 Nyhet

För att en produkt ska kunna erhålla mönsterskydd måste det s.k. *nyhetskravet* vara uppfyllt. En nyhetsgranskning kan beställas hos Patent- och registreringsverket mot en avgift.²¹²

En design anses vara ny om inget identiskt mönster gjorts allmänt tillgängligt före registreringen eller prioritetsdagen. Identitet innefattar även skillnader som endast föreligger i oväsentligt avseende. För att ha blivit *allmänt tillgängligt* kan mönstret exempelvis ha blivit offentliggjort i samband med ett registreringsförfarande eller ha förevisats eller använts i yrkesmässig verksamhet, vilket framgår av 2 § ML. En publicering i Svensk Forms nyhetsregister medför exempelvis att designen anses allmänt tillgänglig.²¹³ Enligt 3 § 2 st. 1 ML ska ett mönster emellertid inte anses allmänt tillgängligt om fackkretsar inom den aktuella sektorn inom EES, i sin normala verksamhet inte rimligtvis kunde ha haft kännedom om mönstret. När det gäller arkitektur kan en sådan fackkrets vara exempelvis branschorganisationen Sveriges Arkitekter.

6.2.3 Särprägel

Vidare finns i mönsterlagstiftningen ett krav på särprägel, vilket innebär att mönstret inte får vara alltför *närliggande* något annat mönster. Kravet finns

---

²¹⁰ Carenholm, *Arkitektföretaget*, s. 204.

²¹¹ Se Ansökan om registrering av mönster 1978-0293.

²¹² Levin, *Lärobok i Immaterialrätt*, s. 346.

²¹³ Se *Svensk Forms nyhetsregister*.

preciserat i ML 2 § 1 st. och är knutet till det *helhetsintryck* som mönstret ger en kunnig användare. Särprägel anses föreligga om en kunnig användares helhetsintryck av mönstret skiljer sig från helhetsintrycket av varje annat mönster som har gjorts allmänt tillgängligt vid ansökningsdagen eller prioritetsdagen. I sitt avslag till följande ansökan om registrering av mönster förde PRV ett resonemang kring särprägel.

Helhetsutseendet hos ett mönster avseende en campingstuga ansågs inte väsentligen skilja sig från tidigare kända småstugor av typ lek- och övernattningsstugor. Mönstret ansågs ha åstadkommit genom en sammansättning av olika kända detaljer och bedömdes vara så närliggande vad som tidigare var känt att det inte innebar en sådan nyskapande formgivning som krävdes för registrerbarhet. Ansökningen kunde därför inte bifallas av Patent- och registreringsverket.²¹⁴

I bedömning av om en produkt har särprägel ska hänsyn tas till det *variationsutrymme* som funnits vid tillkomsten av mönstret. Den kunniga användaren ska vara en person som har en viss praktisk erfarenhet av det berörda området, men det handlar inte om en ren expertbedömning. Även här skulle en branschorganisation, såsom Sveriges Arkitekter kunna bistå med bedömningen. Man kan också tänka sig att den kunniga användaren är en praktiserande arkitekt eller någon som på annat sätt är aktiv inom branschen.

ML:s krav på särprägel kan jämföras med upphovsrättens krav på tillräcklig originalitet. Eftersom URL ställer högre krav är det generellt lättare att uppfylla de mönsterrättsliga skyddsförutsättningarna. Därmed kan även verk som inte skyddas av upphovsrätt erhålla mönsterskydd.

6.2.4 Inte uteslutande funktionellt betingat

Som jag redan nämnt är mönsterskyddet ett utseendeskydd. En produkts *funktion* omfattas alltså inte. I 4 a § 1 st. p. 1 ML definieras detta som detaljer i en produkts utseende som uteslutande är bestämda av produktens tekniska funktion. Den tekniska funktionen kan istället skyddas genom det patenträttsliga regelverket.

Vad som menas med en produkts funktion illustreras av följande ansökan till Patent- och registreringsverket.

En person som ansökt om mönsterskydd under varubenämningen *flytande hus* förelades att ändra benämningen till enbart *hus*. Varubenämningen fick inte innehålla beskrivande ord och ritningen som låg till grund för ansökan fick inte heller innehålla en vattenlinje som illustrerade byggnadens funktion.²¹⁵

Det finns emellertid inget som hindrar mönsterskydd för *funktionell design*, så länge detaljerna inte är uteslutande funktionsbestämda.²¹⁶ Arkitekturen har som bekant alltid en funktion men detta hindrar inte att resultatet kan skyddas.

²¹⁴ Se Ansökan om registrering av mönster 1978-1334.

²¹⁵ Se Ansökan om registrering av mönster 2001-0356.

²¹⁶ Levin, Lärobok i immaterialrätt, s. 347.

6.3 Skyddets uppkomst

Det finns tre olika vägar att uppnå mönsterskydd i Sverige. Vilken väg man bör välja beror främst på vilken räckvidd man vill uppnå med sitt skydd.

6.3.1 Nationell mönsterregistrering

Ansökan om mönsterregistrering kan göras hos Patent- och registreringsverket. Om man endast är intresserad av att få sin design skyddad i Sverige är detta en lämplig väg att välja. Ansökan sker på särskilt formulär och ska innehålla uppgifter om de produkter som mönstret avser, inklusive klassangivelser²¹⁷, samt bildmaterial eller en modell av mönstret. Ansökan kan skrivas på svenska, danska eller norska, alternativt kompletteras den med en översättning till något av dessa språk. Sökanden kan även begära prioritet grundat på en tidigare nationell ansökan. Detta förutsätter att sökanden kommer från ett land som är med i Parisunionen eller WTO eller från ett annat land som kan jämföras med ett konventionsland.

Patent- och registreringsverket genomför endast en *formell granskning* av ansökan, dvs. man kontrollerar att ansökan uppfyller de formella kraven. Enligt 1 a § måste mönstret till sin art kunna registreras, det får vidare enligt 4 § nr 1 inte strida mot goda seder eller allmän ordning. Mönstret får inte heller innehålla statsflagga, statsvapen, statliga kontroll- eller garantibeteckningar el. dyl. Nödvändiga uppgifter om formgivaren eller följande rättsinnehavare måste även finnas samt uppgifter om vilka produkter ansökan avser. Är det någon annan än formgivaren som ansöker om skydd, måste denna person kunna styrka sin rätt. En ansökan får bara avse ett mönster, såvida det inte handlar om produkter i samma klass.

En *materiell prövning* blir aktuell endast i de fall någon gör en invändning mot registreringen. Denna möjlighet finns under två månader efter registreringen och man kan då begära att PRV ska upphäva mönstret. Sedan tidsfristen har löpt ut har man även rätt att, när som helst, föra talan om upphävande vid allmän domstol.²¹⁸

6.3.2 Registrerad gemenskapsformgivning

Ansökan om gemenskapsformgivning görs hos OHIM eller hos Patent- och registreringsverket, som då vidarebefordrar ansökan till OHIM. Kraven på ansökan är i stort sett desamma som kraven på en nationell mönsteransökan. Ansökan kan ges in på svenska eller på något annat av gemenskapens officiella språk. Som eventuellt förhandlingsspråk måste dock anges något av OHIM:s officiella språk – engelska, franska, italienska, tyska eller spanska.²¹⁹

---

²¹⁷ Enligt Locarnoöverenskommelsen.

²¹⁸ Levin, *Lärobok i Immaterialrätt*, s. 339 f.

²¹⁹ Levin, *Lärobok i Immaterialrätt*, s. 339.

6.3.3 Oregistrerad gemenskapsformgivning

Saknas tillräckliga incitament för en registrering, kan man istället förlita sig till det skydd som erhålls genom en oregistrerad gemenskapsformgivning. Ett sådant skydd uppkommer så snart en design som uppfyller skyddsförutsättningarna blivit offentliggjord inom gemenskapen. Med offentliggjorts menas att designen har förevisats eller använts vid normal yrkesmässig verksamhet i kretsar inom den berörda sektorn.

Till skillnad från de registrerade skyddsformerna avser den oregistrerade gemenskapsformgivningen endast efterbildning. En självständigt skapad formgivning som är identisk med den oregistrerade gemenskapsformgivningen går alltså inte att skydda sig emot, vilket framgår av artikel 19.2 i formgivningsförordningen.²²⁰

6.3.4 Ensamrätt

Ett mönsterskydd innebär en *kommersiell ensamrätt*. Ingen annan än rättighetshavaren har rätt att utnyttja mönstret yrkesmässigt. Enligt 5 § ML innefattas rätten att tillverka, införa till Sverige, bjuda ut, saluhålla, överlåta eller hyra ut en vara vars utseende inte väsentligen skiljer sig från mönstret. Alla mönster som ger samma helhetsintryck för en kunnig användare omfattas av skyddet. För att få rätt att utnyttja mönstret krävs rättsinnehavarens medgivande. Ensamrätten gäller för det område skyddet finns registrerat. En svensk mönsterregistrering ger endast ensamrätt inom landet. Till skillnad från upphovsrätten innebär mönsterskyddet endast en *ekonomisk rätt*. Någon motsvarighet till den ideella rätten finns alltså inte. Utnyttjanden som företas för *privat bruk* och *utan vinstsyfte* kan rättsinnehavaren inte förhindra. Vidare undantas utnyttjanden som företas i *experimentsyfte* samt återgivning i syfte att *citera* eller *undervisa*. Dessa bestämmelser återfinns i 7 § ML.

Precis som URL innehåller även ML regler om *konsumtion* och enligt 7 b § omfattar inte skyddet exemplar som bringats i omsättning inom EES av mönsterhavaren eller med dennes samtycke. Om en mönsterrätt blivit hävd enligt bestämmelserna i 31 § 1 st. ML och verksamheten för att utnyttja mönster har påbörjats eller förberetts i god tro, kvarstår rätten att utnyttja mönstret, dock mot skälig ersättning. Detta framgår av 32 § 2 st. ML och bestämmelsen kan jämföras med den *föranvändarrätt* som tillämpas inom patenträtten.²²¹

6.4 Skyddssubjektet

Mönsterskydd tillkommer den som skapat skyddsobjektet, dvs. *formgivaren*, vilket framgår av 1 a § ML. En arkitekt kan vara formgivare till sin byggnad och till byggnadens detaljer. Enligt 1 a § ML kan även annan person än formgivaren ansöka om mönsterskydd och på så sätt erhålla ensamrätt till mönstret. Vid ansökan måste då denna person kunna styrka sin rätt, vilket

²²⁰ Levin, *Lärobok i Immaterialrätt*, s. 339.

²²¹ Levin, *Lärobok i Immaterialrätt*, s. 355.

kan göras genom exempelvis ett avtal. Formgivarens namn ska alltid framgå av ansökan, vilket framgår av 10 § 2 st. ML.

6.5 Anställningsförhållandet

Inom den svenska lagstiftning finns ingen reglering av arbetsgivarens rätt till mönster som tas fram i anställningsförhållanden. Däremot finns en EU-reglering som gäller arbetsgivarens rätt till gemenskapsformgivning. För att reda ut vad som gäller i det enskilda fallet måste man därför i första hand klargöra om det rör sig om ett svenskt registrerat mönster eller om en gemenskapsformgivning.

I förarbetena till ML behandlas frågan om arbetstagares rätt vid framtagandet av mönster.²²² Ensamrätten uppkommer alltid hos arbetstagaren men anses sedan tillkomma arbetsgivaren till följd av anställningsförhållandet. Det framhålls att det inte behöver finnas något uttryckligt avtal om rättsövergången för att arbetsgivaren ska få denna rätt. En anställd mönsterskapare anses generellt ha givit sitt samtycke till övergången redan genom anställningsavtalet.²²³ Ledning ska vidare sökas i allmänna arbetsrättsliga regler.²²⁴ Eftersom mönsterskyddet rör sig i gränslandet mellan konst och teknik, kan viss ledning hämtas från LAU – lag (1949:345) om anställdas uppfinningar. Detta gäller åtminstone mer industriellt betingade mönster, dvs. sådana mönster som inte också skyddas av upphovsrätt.²²⁵ Bestämmelserna i LAU bör därför kunna vara vägledande beträffande arkitekters mer tekniska ritningar. Beträffande mer konstnärligt betingade mönster som även skyddas av upphovsrätt ligger det närmare till hands att hantera rättens övergång enligt de upphovsrättsliga principerna. På så sätt undviker man de överlappningsproblem som annars skulle kunna uppkomma om rättsövergången var uppdelad beträffande ett och samma objekt.²²⁶

Enligt artikel 14.3 EG-FGF har arbetsgivaren rätt till en arbetstagares gemenskapsformgivning – såväl registrerad som oregistrerad. Bestämmelsen aktualiseras dock bara om något annat inte är avtalat eller följer av nationell lagstiftning. Eftersom Sverige saknar lagstiftning som reglerar detta område gäller bestämmelsen här i landet. Förordningen gäller i princip endast gemenskapsformgivning, men om ett mönster är skyddat såväl i Sverige som inom gemenskapen får EG-rätten anses ta över.²²⁷ Regleringen av arbetsgivarens rätt till gemenskapsformgivning kan även fungera vägledande beträffande mönster som enbart är registrerade i Sverige. Ännu finns ingen generellt accepterad lösning för arbetsgivarens rätt till arbetstagarens mönster. Inom doktrinen förespråkas dock en analogi med artikel 14.3 EG-FGF framför en med de allmänna upphovsrättsliga principerna och LAU.²²⁸ Detta ligger även i linje med Mönsterutredningens

²²² Se SOU 1965:61, s. 163 ff. och Prop. 1969:168, s. 112 ff.

²²³ Wolk, Arbetstagares immaterialrätter, s. 135.

²²⁴ Prop. 1969:168, s. 115.

²²⁵ Wolk, Arbetstagares immaterialrätter, s. 135.

²²⁶ Wolk, Arbetstagares immaterialrätter, s. 136.

²²⁷ Wolk, Arbetstagares immaterialrätter, s. 100.

²²⁸ Wolk, Arbetstagares immaterialrätter, s. 137.

konstaterande att artikel 14.3 EG-FGF uttrycker det som i huvudsak redan gäller i Sverige.²²⁹ Nationell mönsterrätt och gemenskapsformgivning kan ju även samexistera och en uniform syn på rättsövergången är därför att föredra.²³⁰

Slutsatsen blir därmed att rätten till en arbetstagares mönster anses tillkomma arbetsgivaren, om dessa framställs som ett led vid utförandet av arbetsuppgifterna eller efter arbetsgivarens instruktioner.²³¹ För arkitekten torde detta normalt innebära att de mönster som denne skapar under arbetstid tillkommer arkitektföretaget.

6.5.1 Övergångens omfattning

Till skillnad från vad som gäller inom upphovsrätten är en rättsöverföring av mönster slutgiltig och fullständig. Arbetsgivaren förvärvar en *ensamrätt* till arbetstagarens prestationer. Beträffande gemenskapsformgivning framgår detta uttryckligen av artikel 14.3 EG-FGF. Denna skillnad hänger samman med att mönsterrätten endast består av en ekonomisk rätt, utan ideella inslag.²³² Någon rätt för arkitekten att exempelvis nämnas som formgivare finns därmed inte efter att en överlåtelse har skett.

I detta sammanhang bör dock arkitektföretaget uppmärksamma möjligheten till att mönstret även är skyddat av upphovsrätt. Ett objekt kan ju i vissa fall erhålla dubbelt skydd. Eftersom det inte alltid är så enkelt att avgöra om arkitektens prestation uppfyller skyddsförutsättningarna för upphovsrätt, kan det vara säkrast att utgå ifrån att ett dubbelt skydd existerar. Om ett mönster även skyddas av upphovsrätt måste hänsyn tas till den ideella rätten som regleras i 3 § URL. För att inte riskera att kränka arkitektens ideella rättigheter bör därför arbetsgivaren i tveksamma fall ta hänsyn till paternitets- och respekträtten.

Enligt 10 § ML ska arbetsgivaren även lämna uppgift om mönsterskaparen i ansökan om registrering. Denna bestämmelse kan visserligen sägas vara av ideell karaktär, men saknar rättslig effekt, eftersom ansökan är giltig även utan en sådan angivelse. Arbetsgivaren måste emellertid kunna styrka förvärvet av mönstret från mönsterskaparen och på så sätt har namngivelsen en rättslig funktion.²³³

Arbetsgivarens rätt är inte heller nationellt begränsad, utan gäller även i utlandet.

6.6 Upplåtelse och designavtal

Sveriges Inredningsarkitekters Riksförbund och Sveriges Möbelindustri har tillsammans utvecklat avtalsformulär för designuppdrag och upplåtelse av rättigheter. Tanken är att mallarna ska användas tillsammans när formgivare sluter avtal med beställare.²³⁴

---

²²⁹ SOU 2001:68, s. 227.

²³⁰ Wolk, Arbetstagares immaterialrätter, s. 137.

²³¹ Wolk, Arbetstagares immaterialrätter, s. 138.

²³² Wolk, Arbetstagares immaterialrätter, s. 138.

²³³ Wolk, Arbetstagares immaterialrätter, s. 138.

²³⁴ *Designavtal: Avtalsformulär för designuppdrag samt för upplåtelse av rättigheter.*

6.7 Intrång i mönsterskyddet

Det kan ofta vara lättare att avgöra om det föreligger intrång i en mönsterrätt än i upphovsrätten. Eftersom mönstret är registrerat, behöver man inte ifrågasätta om någon rätt verkligen föreligger. Det kan dock hända att mönsterskyddet är meddelat på felaktiga grunder, vilket svaranden ofta påstår som försvarsstrategi i en intrångsprocess. I en mönsterrättslig intrångsprocess bör man därför alltid, som alternativyrkande, även hävda intrång i upphovsrätten.²³⁵ Om mönsterskyddet upphävs har då kändanden möjlighet att falla tillbaka på sin upphovsrätt.

---

²³⁵ Carenholm, *Arkitektföretaget*, s. 205.

7 Slutord

Arkitekturen är en konstform som till stor del präglas av funktionalitet och hållbarhet och för dessa element erbjuder varken det upphovsrättsliga eller mönsterrättsliga regelverket något skydd. Komponenter som till ett byggnadsverk bidrar med funktionalitet och hållbarhet kan istället skyddas av patent. Det är byggnadskonstens tredje beståndsdel – skönheten, som är såväl upphovsrättens som mönsterrättens objekt.

I den upphovsrättsliga lagstiftningen intar byggnadskonsten till viss del en särställning i förhållande till andra konstformer. En betydelsefull skillnad är att byggnadsverk inte ens för privat bruk får uppföras utan upphovsmannens tillstånd. Undantaget från privatbruksregeln torde vara motiverat av att en byggnad oftast bara framställs i ett eller ett fåtal exemplar. Utan detta undantag skulle skyddet i det närmaste bli imaginärt. Byggnadsverkets karaktär motiverar även särregleringen i fråga om rätten till avbildning. Att det är tillåtet att avbilda en byggnad innebär en inskränkning i upphovsmannens rätt men får ses som en praktisk nödvändighet eftersom byggnadsverk utgör en del av det offentliga rummet.

Mönsterrätten är primärt anpassad till att skydda formgivning av designprodukter men även vissa byggnader faller inom skyddsomfånget. Även verk som inte skyddas av upphovsrätt kan erhålla mönsterskydd eftersom kravet på originalitet eller särprägel generellt är lägre. Mönsterskyddets styrka ligger i den ekonomiska ensamrätt och prioritetsrätt som tillfaller innehavaren och för arkitekten kan mönsterrätten fungera som ett komplement till upphovsrätten.

Frågor om ägande- och nyttjanderätt, namngivelse, plagiat och avvikelser från originalritningar hör till vardagen inom arkitektbranschen. Intresseorganisationen Sveriges Arkitekter arbetar för att öka kunskapen om arkitekternas immateriella rättigheter men fortfarande är det vanligt att arkitekter oreflekterat skriver bort sina rättigheter till beställare och upphandlare.²³⁶ En anledning kan vara att upphovsrätten, delvis på grund av sin formlöshet, inte beaktas eller tillmäts något större värde. Ett registrerat mönsterskydd synliggör arkitektens immateriella tillgångar och kan vara en tillgång för arkitektföretaget, inte minst vid förhandlingar med beställare.

---

²³⁶ Carenholm, *Ta ansvar för din upphovsrätt*, s. 5-6.

BILAGA A

ABK 96

Allmänna Bestämmelser för Konsultuppdrag inom arkitekt- och ingenjörsvksamhet av år 1996

...

§ 7 Nyttjanderätt och äganderätt

Nyttjanderätt

- 7.1 Beställaren har rätt att använda resultatet av uppdraget för avtalat ändamål. Användning därutöver av inom uppdraget upprättade handlingar eller motsvarande media förutsätter medgivande av konsulten.
- 7.2 Den som efter det att uppdraget slutförts, i egenskap av ägare eller brukare av objektet, avser att ändra i detta eller vidta någon annan åtgärd för dess förvaltning får utan konsultens medgivande och utan att betala ersättning, använda resultatet av uppdraget i sådant syfte. Därvid skall, i den utsträckning god sed kräver, konsultens intressen beaktas och konsulten namnges.
- 7.3 Beställaren skall skydda uppdragsresultatet från otillbörlig kopiering och spridning.
- 7.4 Part ansvarar för att de handlingar som tillhandahålls av honom får användas för avtalat ändamål. Detta gäller dock inte om den andra parten inser eller bör inse att så inte är fallet.
- 7.5 Den som tar emot idéförslag eller annan handling som lämnats i samband med anbud eller förhandling om uppdrag får inte utan förslagsställarens medgivande använda eller annars sprida dessa handlingar.
- 7.6 Beställaren skall namnge konsulten då uppdragsresultatet eller objektet presenteras.
- 7.7 Beställaren får inte överlåta nyttjanderätten eller andra rättigheter till uppdragsresultatet på någon annan, om inte konsulten fått avtalsenlig betalning eller godtagbar säkerhet ställts.

Äganderätt

- 7.8 Om inte annat avtalats gäller följande.
Konsulten har äganderätten till originalhandlingarna liksom till de datafiler och elektroniska konfigurationer som handlingarna framställs ur.
- Konsulten skall arkivera originalhandlingarna eller kopieringsbara kopior under minst tio år från det uppdraget slutförts.
- Konsulten skall arkivera de datafiler och elektroniska konfigurationer ur vilka handlingarna framställts under minst tre år från det uppdraget slutförts och i den form de upprättats.
- 7.9 Konsulten är skyldig att på beställaren begäran mot skälig ersättning lämna beställaren kopior av arkiverade handlingar och datafiler.
- 7.10 Modeller och annat demonstrationsmaterial som beställaren särskilt beställt och bekostat är dennes egendom.

Äganderättsförbehåll

- 7.11 Äganderätten till handlingar och datamedia som konsulten lämnat till beställaren övergår till beställaren efter hand som avtalsenlig betalning sker.
- 7.12 Konsulten skall upplysa beställaren om de royalties och licensavgifter som, enligt vad konsulten känner till, kan komma att avkrävas beställaren till följd av konsultens arbete.

...

BILAGA B

Sveriges Arkitekters etiska regler

...

9. Arkitekten ska märka sitt arbetsresultat med uppgift om upphovsman och i övrigt aktivt hävda och bevaka sin upphovsrätt.

10. Arkitekten ska respektera kollegas upphovsrätt och andra immateriella rättigheter. Arkitekt som erbjuds att fullfölja, utveckla eller förändra annan arkitekts verk ska före åtagande personligen underrätta denne härom.

11. Arkitekt som bearbetat annans verk ska namnge ursprunglig upphovsman när handlingar som beskriver verket presenteras.

...

Vid överträdelser av Sveriges Arkitekters etiska regler kan följande påföljder beslutas av etiska nämnden (EN). De är av tre grader, allt efter allvaret i eller skadan av överträdelsen:

1. Erinran

Åsidosättande av Sveriges Arkitekters etiska regler, varvid verkan är begränsad till det enskilda fallet. Erinran utdelas av EN och delges skriftligen de berörda samt Sveriges Arkitekters styrelse.

Erinran jämte ENs yttrande kan om ärendet är av principiell betydelse publiceras i Arkitekten, dock så att identifiering ej är möjlig.

2. Varning

Otvetydigt åsidosättande eller upprepade åsidosättanden av Sveriges Arkitekters etiska regler, eller om överträdelsen har skadat förbundet. Varning utdelas av EN och delges skriftligen de berörda samt Sveriges Arkitekters styrelse.

Varningen jämte ENs yttrande publiceras i Arkitekten.

3. Uteslutning

Grovt åsidosättande eller oeffterättliga åsidosättanden av Sveriges Arkitekters etiska regler.

Uteslutning beslutas av styrelsen på ENs förslag och delges skriftligen de berörda.

Uteslutningen jämte ENs yttrande publiceras i Arkitekten.

BILAGA C

Tävlingsregler för svenska tävlingar inom arkitekternas, ingenjörernas och konstnärernas verksamhetsfält av år 1998

...

8§ Anonymitet

Tävling skall under bedömningstiden genomföras med full anonymitet för de tävlande. Detta sker genom att förslagen förses med motto samt att en förseglad namnsedel biläggs.

Ett tävlingsbidrag får presenteras för juryn endast på ett sådant sätt att det inte framgår vem som har lämnat ett enskilt bidrag.

Av namnsedel skall framgå vem som har upphovsrätt till tävlingsförslaget.

Om särskilda skäl föreligger kan inbjuden tävling genomföras utan krav på anonymitet.

Anm.

För formgivningstävling enligt LOU krävs alltid anonymitet.

...

15§ Publicering

Rätten till publicering av tävlingsförslagen är fri. Upphovsmannens namn skall anges när detta är känt.

16§ Äganderätt

Arrangören innehar den materiella äganderätten till belönade och arvoderade tävlingsförslag. Förslagsställare äger dock rätt att utbyta originalförslag mot kopia eller annan avbildning.

Övriga tävlingsförslag skall fraktfritt återsändas till respektive förslagsställare efter avslutande utställning.

17§ Upphovsrätt och nyttjanderätt

De tävlande innehar upphovsrätten och behåller nyttjanderätten till sina förslag. Arrangören äger dock under en tid av sex månader efter tävlingens avgörande eller annan i programmet fastställd tid option på nyttjanderätten

till belönade och arvoderade förslag. Om inte inom denna tid avtal träffats, äger förslagsställaren fritt förfoga över sitt förslag.

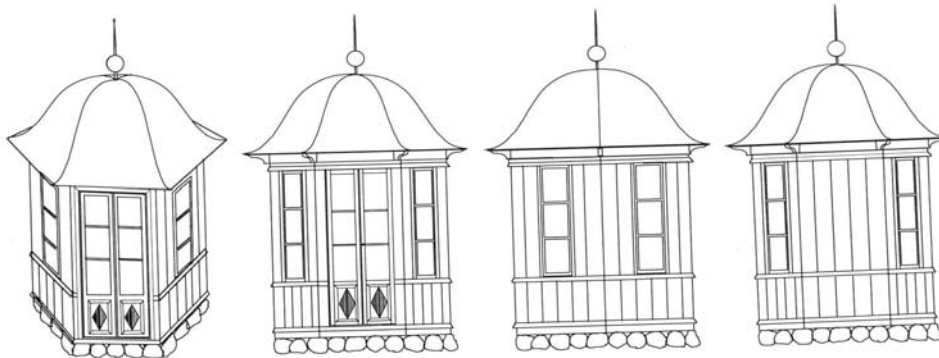
Arrangören äger rätt att använda det samlade tävlingsresultatet vid det fortsatta arbetet med tävlingsuppgiften, förutsatt att detta inte strider mot gällande svensk lag om upphovsrätt.

Anm.

Det samlade tävlingsresultatet ger ibland arrangören anledning att ge vinnaren kompletterande direktiv eller på annat sätt uppmana vinnaren att bearbeta sitt förslag. Det ligger i tävlingsförfarandets natur att det samlade tävlingsresultatet ska kunna utgöra del i arrangörens underlag för det vidare arbetet. Önskar däremot arrangören direkt utnyttja enskild tävlandes förslag, helt eller delvis, måste sådant nyttjande uttryckligen avtalas mellan arrangören och berörd(a) tävlande.

BILAGA D

Exempel på mönsterskyddade byggnader.²³⁷

LUSTHUS

Registreringsnummer: 64073

Ansökningsnummer: 1998/2109

Klasser: 25-03

Innehavare: Ralf Sandberg, Torhild Sandberg

Formgivare: Ralf Sandberg, Torhild Sandberg

HUS

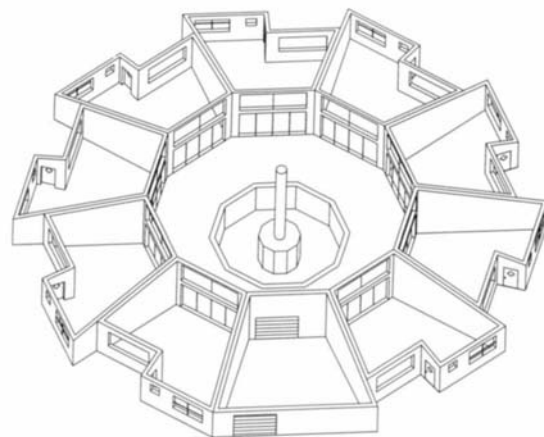
Registreringsnummer: 76398

Ansökningsnummer: 2002/0958

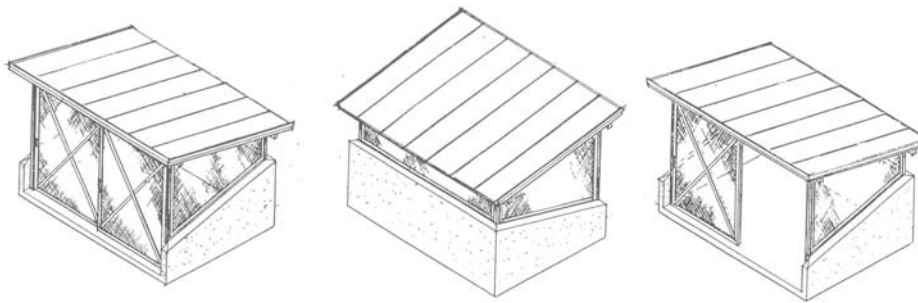
Klasser: 25-03

Innehavare: Bernt Nord

Formgivare: Bernt Nord

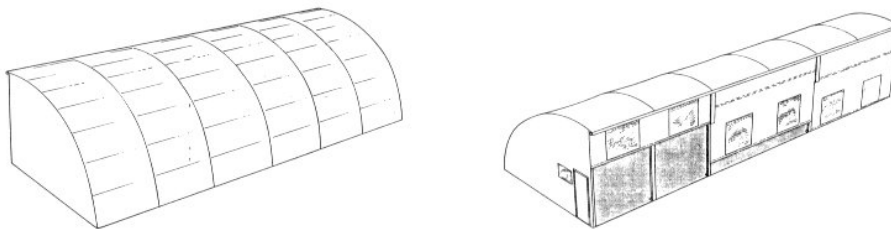

²³⁷ Samtliga exempel är hämtade ur Patent- och registreringsverkets designregister.

FÖRRÅDSBYGGNAD

Registreringsnummer: 60921
Ansökningsnummer: 1995/2345
Klasser: 25-03
Innehavare: Kjell Jonson Arkitektkontor
Formgivare: Kjell Jonson

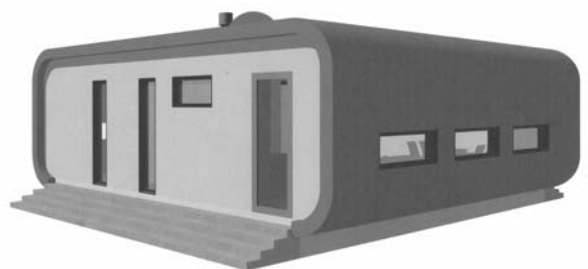

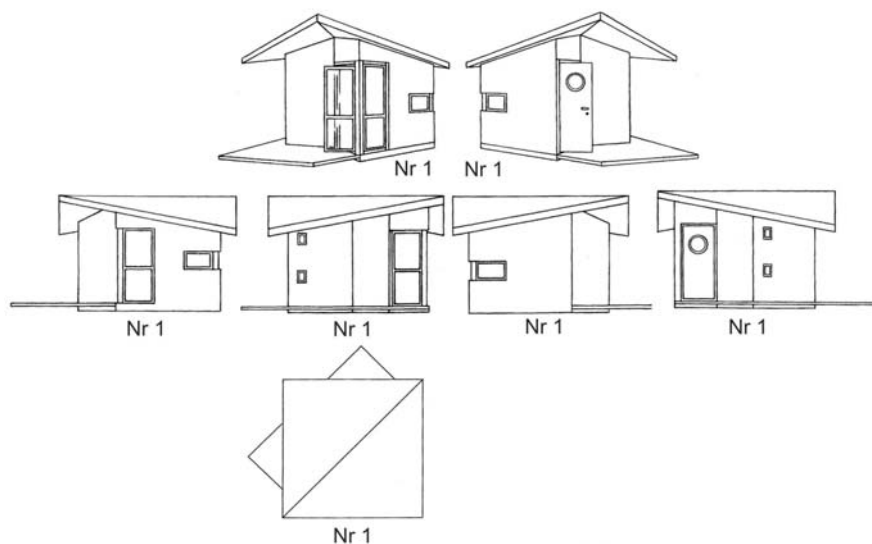
IDROTTSHALL

Registreringsnummer: 48408
Ansökningsnummer: 1989/1220
Klasser: 25-03
Innehavare: Jonsereds Miljösystem AB
Formgivare: Jens Eriksson

STUGA

Registreringsnummer: 80260
Ansökningsnummer: 2008/0130
Klasser: 25-03
Innehavare: Jan de Gysser med
firma de Gysser Arkitekt
Formgivare: Jan Roger Gustaf de Gysser

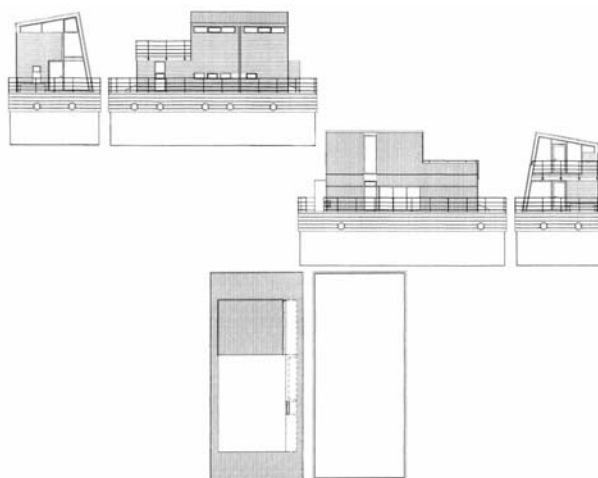

FRIGGEBOD

Registreringsnummer: 77582
 Ansökningsnummer: 2003/0874
 Klasser: 25-03
 Innehavare: Göran Håkansson
 Formgivare: Göran Håkansson

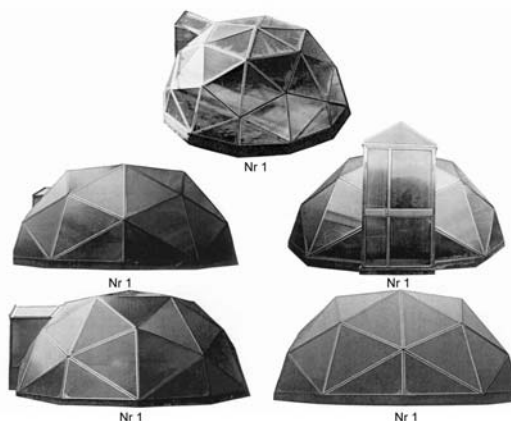
HUSBÅT

Registreringsnummer: 68178
 Ansökningsnummer: 2000/0390
 Klasser: 12-06, 25-03
 Innehavare: Aquavilla AB
 Formgivare: Richard Bergström

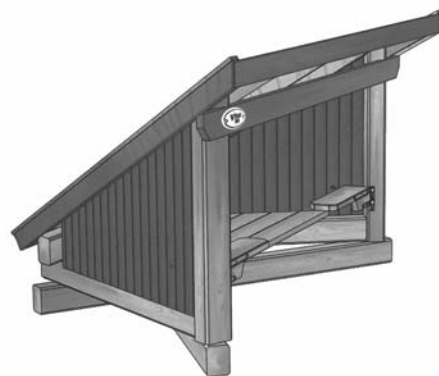
VÄXTHUS

Registreringsnummer: 67856
 Ansökningsnummer: 2000/1081
 Klasser: 25-03
 Innehavare: Polygon Innovation
 Formgivare: Rune Johansson

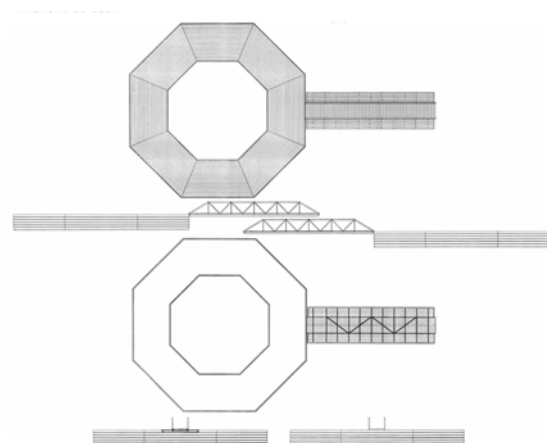
VINDSKYDD

Registreringsnummer: 80073
Ansökningsnummer: 2008/0077
Klasser: 25-03
Innehavare: Grönandal AB
Formgivare: Håkan Lindberg

BRYGGA

Registreringsnummer: 67548
Ansökningsnummer: 2000/0387
Klasser: 25-03
Innehavare: Aquavilla AB
Formgivare: Richard Bergström

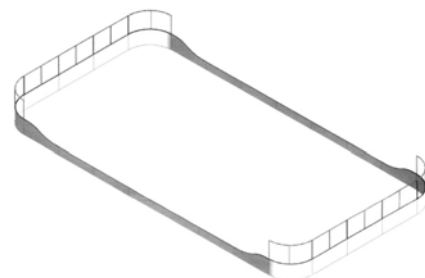
CARPORT

Registreringsnummer: 77648
Ansökningsnummer: 2004/0341
Klasser: 25-03
Innehavare: Gerhard Höglund, Hans Åström
Formgivare: Gerhard Höglund, Hans Åström

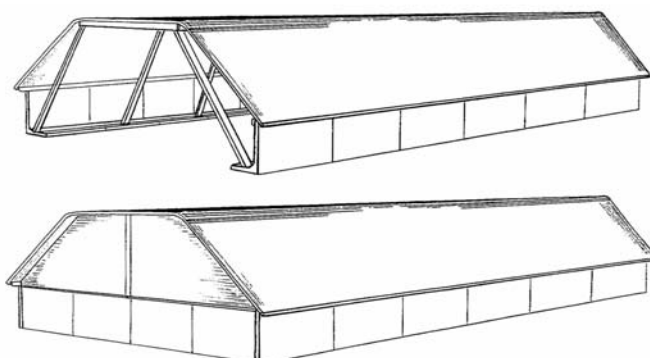
INNEBANDYSARG

Registreringsnummer: 77890
Ansökningsnummer: 2004/0333
Klasser: 25-03
Innehavare: Kronstrand Floorball Equipment AB
Formgivare: Magnus Norin

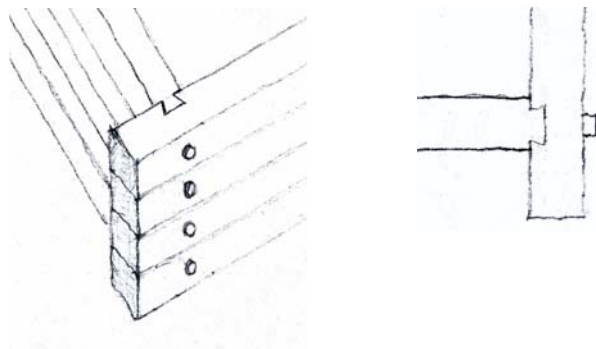
TAK MED INRE STOMME

Registreringsnummer: 68856
Ansökningsnummer: 2001/1580
Klasser: 25-01, 25-02, 25-03
Innehavare: Lennart Lindström

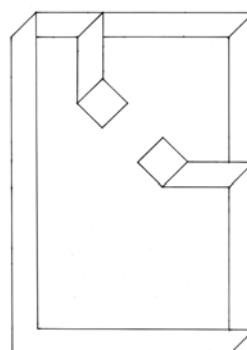
DEL AV HUSKNUT

Registreringsnummer: 80089
Ansökningsnummer: 2008/0113
Klasser: 25-03
Innehavare: Rolf Lofström
Formgivare: Rolf Lofström

DEL AV BYGGNAD

Registreringsnummer: 79142
Ansökningsnummer: 2006/0257
Klasser: 25-03
Innehavare: Lars Modigh
Formgivare: Lars Modigh

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

SOU 1956:25 Upphovsmannarätt till litterära och konstnärliga verk

SOU 1965:61 Mönsterskydd

SOU 1990:30 Översyn av upphovsrättslagstiftningen

SOU 2001:68 Förslag till formskyddslag

Prop. 1960:17 Förslag till lag om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk

Prop. 1969:168 Förslag till mönsterskyddslag

Prop. 1992/93:214 Ändringar i upphovsrättslagen

Bet. 1960:1 LU 41 Utlåtande i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk, m.m., dels Kungl. Maj:ts proposition rörande Sveriges anslutning till vissa internationella överenskommelser på upphovsrättens område, dels Kungl. Maj:ts proposition rörande godkännande av europeisk överenskommelse om skydd för televisionsutsändningar, dels ock i ämnet väckta motioner.

Litteratur

Adamsson, Peter m.fl.:

– *Lagarna inom immaterialrätten: kommentarer till lagstiftning rörande upphovsrätt, patent, växtförädlarrätt, mönster, firma, varumärken m.m. som den lyder den 1 januari 2008*, Norstedts juridik, 2008.

Ahlberg, Kerstin:

– *Din upphovsrätt och andras*, Norstedts Akademiska Förlag, 2006.

Andersson, Maj:

– *Arkitektens upphovsrätt*, Svenska Arkitekters Riksförbund, 1994.

Bergström, Svante:

– *Upphovsrätt till byggnadsverk*, Sveriges praktiserande arkitekter, 1980.

Björkland, Malin:

– *Arkitekters upphovsrätt*, Institutet för immaterialrätt och marknadsrätt vid Stockholms Universitet, 1993.

Carenholm, Staffan:

- *Arkitektföretaget*, Sveriges Arkitekters Arkitektservice, 2002.
- *Inbjuden tävling, parallella uppdrag eller inbjuden parallelltävling?*, Arkitekten februari 2003, finns tillgänglig på: <http://www.arkitekt.se/s6265>.
- *Sveriges Arkitekters etiska regler*, Arkitekten januari 2003, finns tillgänglig på: <http://www.arkitekt.se/s6060>
- *Ta ansvar för din upphovsrätt*, Sveriges Arkitekters Arkitektservice, 2007.

Carlén-Wendels, Thomas:

- *Upphovsrätt i reklam och media*, Studentlitteratur, 2005.

Danowsky, Peter m.fl.:

- *CAD i byggandet*, Norstedts Förlag, 1989.

Eklöf, Dan:

- *Upphovsrätt till ritningar*, Juridisk Tidskrift 2004-05 s. 145.

Falk, Jan-Erik:

- *Lag om offentlig upphandling – en kommentar*, Jure, 2009.

Karnell, Gunnar:

- *Arbetstagares upphovsrätt. Några utgångspunkter för bestämning av rättens övergång på arbetsgivare*, NIR 1969 s. 54.
- *Läromedelsrätt : upphovsrättslagen och fotolagen i tillämpning vid universitet och högskolor*, Gleerup, 1972.

Levin, Marianne:

- *Lärobok i Immaterialrätt*, Norstedts Juridik, 2007.
- *Plagiat, stöld, förebild, inspiration*, Teknisk Litteraturtjänst, 1990.

Ljungman, Seve:

- *Något om verkshöjd i nordisk gjenklang*, *Festskrift till Carl Jacob Arnholm*, Tanum, 1969.

Nordell, Per Jonas:

- *Den ideella rättens tvingande natur och oöverlåtbarhet*, *Festskrift till Mogens Kockvedgaard*, DJØF, 2003.
- *Intrång i upphovsrätten till byggnadsritningar*, Juridisk Tidskrift 1998-99 s. 656.
- *Rätten till det visuella*, Jure, 1997.
- *Tolkningsprinciper i upphovsrättsavtal*, NIR 2008 s. 307.

Olsson, Henry:

- *Copyright: Svensk och internationell upphovsrätt*, Norstedts Juridik, 2006.

Rosén, Jan:

- *Verkshöjd för ritningar som återger en teknisk idé? Kommentar till NJA 2004 s. 149*, NIR 2004 s. 595.

Valcarcel, Manuel R.:
– *Copyright issues in architecture*, Southeast Real Estate Business, October 2004, finns tillgänglig på:
www2.gtlaw.com/pub/articles/2004/valcarcelm04a.pdf

Wolk, Sanna:
– *Arbetstagares immaterialrätter*, Norstedts Juridik, 2006.

Broschyrer

Arkitekttävlingar, informationsbroschyr från Sveriges Arkitekter.

Design, informationsbroschyr från Patent- och registreringsverket, finns tillgänglig på:
<http://www.prv.se/upload/dokument/Design/broschyrer/design.pdf>

Parallella uppdrag, informationsbroschyr från Sveriges Arkitekter.

Avtal och bestämmelser

Allmänna bestämmelser för konsultuppdrag inom arkitekt- och ingenjörsvetksamhet av år 1996 (ABK 96)

Designavtal: Avtalsformulär för designuppdrag samt för upplåtelse av rättigheter, Sveriges Inredningsarkitekters Riksförbund och Sveriges Möbelindustriförbund.

Lantmäteriets bestämmelser om medgivande till spridning och tillhandahållande av följdprodukt, finns tillgängliga på:
<http://www.lantmateriet.se/medgivande/start.htm>

Regler och avtal, Arkitektur & Form, Arvinius Förlag, finns tillgängliga på:
<http://www.arvinius.se/arkitekt/regler.html>

Sveriges Arkitekters etiska regler, finns tillgängliga på:
<http://www.arkitekt.se/s4355>

Tävlingsregler för tävlingar inom arkitekternas, ingenjörernas och konstnärernas område 1998, finns tillgängliga på:
<http://www.arkitekt.se/s12794>

Vad kostar en bild? Prisguide och avtalsmallar, Svenska Fotografers Förbund, 2007.

Register

Patent- och registreringsverkets designregister, finns tillgängligt på:
<http://wwwm.prv.se/DesignregisterWeb>

Svensk Forms nyhetsregister, finns tillgängligt på:
http://form.verktyget.se/nyhetsregistrering.aspx?grupp=1&subb=1_14

Övriga källor

Nationalencyklopedin, Bokförlaget Bra Böcker, 1989.

Svenska Akademiens ordlista över svenska språket, Nordstedts Ordbok (distributör), 1998.

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1986:398 (Leksystem)
NJA 1990 s. 499 (Landskapskarta)
NJA 1993 s. 263 (Uppsala stadshus)
NJA 1998 s. 563 (Byggnadsritningar)
NJA 2004 s. 149 (Golvskira)

Svea hovrätt

Mål nr T 533/74, 1976-10-01 (Miljöhus)

Göta hovrätt

1966-10-04 (Belysningsarkitekt)

Eslövs tingsrätt

Mål nr B310/77, 1979-11-28 (Typhus för Mellanöstern)

Arbetsdomstolen

AD 2002 nr 87 (Marinens Musikkår)

Patent- och registreringsverket

Ansökan om registrering av mönster 1978-0293 (Planritning)
Ansökan om registrering av mönster 1978-1334 (Campingstuga)
Ansökan om registrering av mönster 2001-0356 (Flytande hus)

Norge

Eidsivatings lagmannsrett, 1983-06-27 (Tyrolerhus)

Österrike

OGH 1994-08-26 Ob 51/94 (Hundertwasserhaus)

Europeiska unionens domstol

Mål C-5/08 (Infopaq)